

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____Максимович Р. О.

« ____ » _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«МАГІСТР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

**Тема: ПРАВОНАСТУПНИЦТВО ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ**

Виконавець: Медведенко Ілля Юрійович

Науковий керівник: Професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, д.ю.н. Прощаєв В. В.

Нормоконтролер: Викладач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства, Головатенко М. Ю.

Київ, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. АНАЛІТИЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ

1.1 Джерела міжнародного права, які регулюють правонаступництво щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння

1.2 Визначення понять "міжнародна відповідальність" та "міжнародно-протиправне діяння" в контексті правонаступництва відповідальності

1.3 Еволюція розуміння правонаступництва щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕХІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІД ДЕРЖАВИ- ПОПЕРЕДНИЦІ ДО ДЕРЖАВИ-СПАДКОЄМИЦІ ЗА МІЖНАРОДНО- ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ

2.1 Порушення, що продовжуються, і ті, що закінчилися

2.2 Присвоєння державі-спадкоємиці відповідальності держави-попередниці та форми відшкодування в результаті правонаступництва

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТА МНОЖИННІСТЬ СИТУАЦІЙ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

3.1 Множинність держав у контексті правонаступництва

3.2 Випадки правонаступництва, коли держава-попередник продовжує існувати

3.3 Випадки правонаступництва, коли держава-попередниця більше не існує

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність обраної теми дослідження пов'язана та зумовлена складною і контроверсійною суттю питання правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. На даний момент питання правонаступництва відповідальності держав стоїть у центрі гарячих дискусій у міжнародному праві та в межах зарубіжного наукового співтовариства. Дійсно, питання правонаступництва держави щодо відповідальності є складним у світлі того, що, на даний момент, не існує конкретного міжнародно-правового документу, механізму, чи послідовної практики, якими б могли користуватись держави під час вирішення питання прийняття на себе відповідальності. Як вже було вказано раніше, розгляд даного питання ускладнює непослідовна та різноманітна практика держав стосовно правонаступництва відповідальності у міжнародному праві, а, як ми знаємо, практика держав багато на що впливає в питанні подальшої кодифікації конкретних норм міжнародного права. Відповідно, розгляд та охоплення науковими працями даної неврегульованої сфери міжнародного права, більшою мірою ставить перед собою завдання: розробити і систематизувати наявну роздроблену практику держав; проаналізувати сучасний стан та відношення держав до питання правонаступництва; виокремити та дослідити найрізноманітніші ситуації правонаступництва відповідальності; визначити належне існуюче міжнародне законодавство, яке може стати основою для створення єдиного кодифікованого акту, що регулює питання правонаступництва відповідальності держав; надати теоретичне осмислення питанню правонаступництва щодо відповідальності. Актуальність також зумовлена необхідністю додаткового осмислення питання правонаступництва щодо відповідальності, як у національній сфері, так і у міжнародній. Така робота покликана якісно доповнити існуючу систему знань стосовно правонаступництва щодо відповідальності. Також, актуальність зумовлена тим, що практика держав у даному питанні може

бути недостатньою для винесення конкретних суджень та створення норм, які б якісно регулювали дану сферу міжнародного права – і у цьому разі на передній план виходить наукове осмислення. Важливо зазначити, що на даний момент питання правонаступництва держав стосовно боргів, архівів, договорів – достатньою мірою врегульовано та володіє сталою практикою застосування. У той час, як питання правонаступництва щодо відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння залишилось осторонь наукового освітлення та міжнародного регулювання, у зв'язку із особливостями наукового осмислення даної сфери в минулому, яке на даний момент у повній мірі не відповідає та не підтримує попередні наукові судження у даній сфері. Наслідком такого підходу стала прогалина у міжнародному праві. Таким чином, правонаступництво щодо відповідальності потребує всеосяжної переоцінки для завершення формування підходів до регулювання питання правонаступництва держав в рамках наукового підходу до розуміння правонаступництва щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння.

Окремо треба виділити питання актуальності у світлі того, що міжнародне співтовариство на даний момент переживає у повній мірі кризові та історичні моменти, які можуть вилитись у розпад існуючих держав, що так чи інакше буде провокувати питання відповідальності за міжнародно протиправні діяння, розподілу, належності відповідальності, належності держав-спадкоємиць відповідальності та інші питання цього інституту. Із наявними упущеннями міжнародного регулювання та наукового осмислення у минулому, ми можемо говорити про комплексну проблему, що може провокувати зловживання ситуацією, яка склалась.

Відповідно, правонаступництво держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння є важливою сферою міжнародного права, яка на даний момент потребує додаткового теоретичного та практичного осмислення із використанням конкретних обставин новітньої міжнародної думки та новітніх історичних прецедентів стосовно правонаступництва

відповідальності, які б явно вказували на: недоліки попередніх наукових суджень, якісно висвітлювали проблему міжнародного регулювання, недостатність розуміння всієї проблематики даного питання, проблемність міжнародних відносин, які складаються в результаті відсутності регулювання.

Таким чином, значущість теми пов'язана з: відсутністю міжнародного регулювання; недостатністю науково-теоретичного та практичного осмислення; наявною прогалиною у міжнародному праві; необхідністю додаткового національного освітлення даної теми; складністю та непослідовністю практики держав, що потребує вивчення та осмислення; відсутністю глибокого розуміння проблеми відсутності міжнародного регулювання; необхідністю визначення основоположних питань, які мають впливати на подальшу кодифікацію;

Дане питання досліджували такі вітчизняні вчені, як:

Дане питання досліджували такі зарубіжні вчені, як:

Мета дослідження полягає у дослідженні правонаступництва щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння у світлі сучасного міжнародного права.

Завдання дослідження виходять із мети дослідження та полягають у:

- дослідженні джерел міжнародного права стосовно правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння

- визначенні та аналізі значущих для дослідження понять «міжнародної відповідальності» та «міжнародного протиправного діяння» в рамках правонаступництва

- аналізі еволюції правонаступництва щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння та основних теорій правонаступництва

- визначенні правонаступництва щодо відповідності держав за міжнародно-протиправні діяння стосовно закінчених порушень та тих, що продовжуються

- визначенні порядку прийняття державою відповідальності за міжнародно-протиправні діяння в результаті правонаступництва відповідальності

- визначенні форми та обсягу відшкодування за міжнародно-протиправні діяння в результаті правонаступництва відповідальності

- дослідженні множинності держав у контексті правонаступництва

- дослідженні випадків правонаступництва, коли держава-попередник продовжує існувати

- дослідженні випадків правонаступництва, коли держава-попередниця більше не існує

Об'єктом дослідження виступають міжнародно-правові відносини, що виходять та складаються в результаті правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

Предмет дослідження складає реалізація відповідальності держав у рамках правонаступництва щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння в рамках сучасного міжнародного права на основі практики держав в цій сфері.

Методологічну основу роботи склали комплексні методи за засоби дослідження, системи та підходи, спеціальні та загальні методи дослідження, що покликані якісно та повністю освітити питання правонаступництва держав правонаступництва щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння із дотриманням всебічного аналізу та опису належних процесів у світлі сучасного міжнародного права.

Загальнонаукові методи склали: Емпіричний метод дослідження, який полягав у аналізі: існуючої практики держав, доктринального осмислення, діяльності Комісії ООН з міжнародного права, діяльності Інституту міжнародного права. Спостереження, як емпіричний метод також застосовувався для визначення еволюції практики та розуміння правонаступництва щодо відповідальності. Діалектичний метод дослідження полягав у спостереженні та виявленні характерних особливостей практики

держав стосовно правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння та подальшому описі виробленого матеріалу. Також діалектичний метод полягав у зборі належної інформації та її узагальненні в рамках даного дослідження.

Спеціально-наукові методи склали: Метод тлумачення норм міжнародного права та практики держави, для виокремлення змісту та суті правонаступництва відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння. Метод правового аналізу, синтезу та порівняння для виявлення керівних особливостей і проблематики питання правонаступництва щодо відповідальності у світлі сучасного міжнародного права. Метод конкретного дослідження для обробки та відбору профільної інформації, вивчення міжнародної судової практики стосовно питання правонаступництва. Формально-юридичний метод для вивчення, опису, класифікації, тлумачення сучасного підходу міжнародного права до правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. Логіко-юридичний метод для пояснення суті, пояснення практики держав, пояснення існуючих наукових підходів до правонаступництва щодо відповідальності.

За допомогою цих методів були розглянуті

Апробація результатів дослідження:

Структура роботи: Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (хх – найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – хх сторінки, у тому числі список використаних джерел – хх сторінок.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІТИЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ

1.1 Джерела міжнародного права, які регулюють правонаступництво щодо відповідальності держав за міжнародно- протиправні діяння

В ситуації, коли в міжнародному праві фактично не існує кодифікованого порядку вирішення питання про правонаступництво держав щодо їх відповідальності за міжнародно-протиправні діяння – важливо визначити належні джерела міжнародного права, які впливають та регулюють питання правонаступництва.

Відповідно, у даному питанні важливо зазначити на важливості статті 38 Статуту Міжнародного Суду ООН, яка дає перелік джерел міжнародного права, які є прийнятними для використання при вирішенні спорів. До цього переліку входить: міжнародні конвенції, що прийняті та визнані державами; міжнародне звичаєве право, яке визнає загальну практику, як норму міжнародного права; загальні принципи права, які визнані всіма цивілізованими націями; з певними обмеженнями можуть застосовуватись судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів з міжнародного публічного права, як засобу визначення норм права (а отже діяльність Комісії ООН з міжнародного права та Інституту Міжнародного Права – можуть бути прийнятними для визначення норм і порядку правонаступництва відповідальності) [1].

У даному питанні окремо стоїть питання використання резолюцій та декларацій міжнародних організацій, так як вони відображають спільну позицію всіх держав стосовно конкретних питань, а отже – стосовно правонаступництва також. Загалом, можна сказати, що декларації та резолюції міжнародних організацій можуть встановлювати нормативні

орієнтири, підвереджувати ставлення держав та закріплювати конкретні положення стосовно правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

Виходить, першочергово потрібно визначитись, чи існує у міжнародному праві на даний момент кодифіковані акти, які можуть бути застосовані для регулювання правовідносин з правонаступництва відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння. У даному разі потрібно обговорити питання прийнятності Віденських конвенцій 1978 та 1983 років, які регулюють питання правонаступництва держави щодо договорів, архівів, боргів, державної власності. Питання доцільності використання норм цих двох конвенцій, загалом, виходить із того міркування, що вони регулюють доволі однакові у своїй суті сфери, але предмет регулювання доволі різний. Комісія ООН з міжнародного права зазначила на такому: «Це дуже важливе питання, оскільки міжнародне право є єдиною правовою системою. Якщо принцип узгодження застосовується щодо зв'язків між різними галузями міжнародного права, він тим більше актуальний у межах однієї галузі, саме коли йдеться про правові норми, що регулюють правонаступництво держав. Тому слід дотримуватись одноманітності при використанні термінів, що стосуються правонаступництва щодо договорів, державної власності, державних боргів та державних архівів, громадянства фізичних осіб та відповідальності держав, за винятком тих випадків, коли є серйозні підстави для використання термінів особливим чином» [2, с.19].

З даного судження стає зрозуміло, що Комісія не доходить до висновку, що пряме застосування конвенцій можливе, але у свою чергу – їх положення можуть бути застосовані для збереження єдності та одноманітності стосовно термінів. Такий підхід явно збереже час, сили та єдність міжнародного права, так як відносин, які регулюють дані конвенції є доволі однаковими, але пам'ятаємо про різність предмету регулювання.

Відповідаючи на питання можливості застосування положень цих конвенцій, необхідно звернутись до статті 39 Віденської конвенції 1978 року «Випадки відповідальності держав і початок воєнних дій», яка проголошує: «Положення цієї Конвенції не регулюють жодного з питань, які можуть виникнути щодо наслідків правонаступництва держав стосовно якого-небудь договору з міжнародної відповідальності держави або з початку воєнних дій між державами» [3]. А також звернутись до статті 5 Віденської конвенції 1983 року «Правонаступництво в інших галузях», яка у свою чергу проголошує: «Ніщо в цій Конвенції не повинно розглядатися як визначальне в будь-якому відношенні до будь-якого питання, що стосується наслідків правонаступництва держав в інших галузях окрім тих, які передбачені цією Конвенцією» [4].

Наведені вище статті прямим текстом говорять про те, що фактично пряме застосування положень цих конвенцій – неможливе для інших питань. З чого виходить, що при вирішенні питання правонаступництва відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, спиратись на ці положення, як на положення, що мають регулювати правонаступництво відповідальності – неприпустимо.

Відповідно, можна сказати аналогічним чином і про інше кодифіковане міжнародне право, яке може бути схожим за сферою регулювання, але різним за предметом. Але, зважаючи на той факт, та судження Комісії, що положення конвенцій можуть бути застосовані для збереження єдності термінології та міжнародного права – можливо використовувати дані положення для подальшої кодифікації та тлумачення міжнародного права стосовно правонаступництва. Використання інших схожих норм вбачається неприйнятними зважаючи на той факт, що правонаступництво держав в інших сферах міжнародного права значно відрізняються за своїм предметом регулювання, а отже і створені вони спеціально для конкретного виду правонаступництва. Але, коли буде прийнята конвенція, котра регулює питання правонаступництва відповідальності держави за міжнародно-

протиправні діяння, то вона буде складати джерело міжнародного права, яке повністю прийнятне у питанні правонаступництва відповідальності, так як була створена для регулювання даного виду відносин.

Стосовно загальних принципів права та міжнародного права, можна сказати, що вони виступають засобом, коли не існує якоїсь альтернативи вирішення питання правонаступництва відповідальності, і держави мають діяти відповідно таким принципам. Загальні принципи покликані спонукати державу, в першу чергу, до виважених правових дій на міжнародній арені, але у свою чергу не надають жодних конкретних приписів стосовно дій у разі правонаступництва відповідальності. Такий порядок речей є передумовою вчинення державою, наприклад, односторонніх заяв та укладання договорів, в яких містяться норми, що покладають на державу-спадкоємицю певну частину відповідальності. Відповідно, загальні принципи є забезпечувальним засобом, який покликаний не залишати питання правонаступництва відповідальності держави-спадкоємиці у невирішеному стані на багато років вперед. У такому разі загальні принципи права можуть виступати також засобом заповнення прогалин у міжнародному праві, а у даному разі прогалина в сфері правонаступництва відповідальності явно не врегульована міжнародним правом. З цього також виходить, що загальні принципи права можуть якісно доповнити міжнародні договори стосовно правонаступництва відповідальності, а також можуть доповнити міжнародний звичай. Неможна залишити поза увагою той факт, що загальні принципи певним чином скеровують дії держави, і спонукають їх вирішувати дане питання на засадах справедливості, доброчесності та рівності, що у свою чергу підкріплює загальні принципи міжнародного права. Як ми можемо бачити, головна перевага таких принципів полягає в універсальності застосування, але у свою чергу вони не дають конкретних приписів стосовно виконання порядку правонаступництва. В даному випадку звичай виступає більшою мірою допоміжним та вторинним засобом, який може бути використаний напряму під час вирішення питання правонаступництва відповідальності. Доцільність

використання даних загальних принципів певною мірою виправдана, але повною мірою покладатись на загальні принципи права, чи міжнародного права – не вбачається таким, що може повною мірою врегулювати дане питання. Але, як можна побачити, такої мети перед ними і не стоїть, а отже ми також можемо говорити про універсальне значення принципів для різноманітних цілей в даному питанні. Більшою мірою питання принципів права та міжнародного права має значення для вчених, які інтерпретують дії держави та норми міжнародного права, таким чином доповнюючи, інтерпретуючи та актуалізуючи їх для визначення всієї складної суті питання правонаступництва відповідальності.

Стосовно доктрини можна сказати, що вона в розрізі питання правонаступництва відповідальності виступає важливою частиною під час процесу прийняття проектів статей, та загалом висвітлює проблематику питання, що провокує певні зміни у тексті проектів статей. Однак, більшою мірою питання застосування державами доктрини для вирішення питання правонаступництва відповідальності – ігнорується. Це цілком зрозуміло, так як, фактично, окремо взята доктрина не має для держав жодного юридичного значення, і на даний момент не відомо жодної ситуації, коли доктрина напряду впливала би на порядок правонаступництва відповідальності. Питання доктрини грає більшу роль під час міжнародних судових проваджень, але окремо не має такої сили. Все ж доктрина більшою мірою виступає засобом деталізації проблемного питання, на основі якого буде створене та прийняте відповідне законодавство.

Рішення міжнародних судових органів, у свою чергу, є достатньо вагомим, але у своїй суті буде братись до уваги держав в порядку додаткового джерела інформації, який показує характерні особливості процесу та проблем, які виникають на шляху вирішення. У даному розрізі найбільшу вагу набувають судові рішення, коли між державами є спір, і суд його вирішує та під час провадження надає судження стосовно правонаступництва. Але, це уже не питання джерела права, а питання

виконання рішення суду, що є для держав обов'язковим. Тобто, певні рішення міжнародних судів стосовно інших спорів щодо правонаступництва відповідальності також складає факультативне джерело, що не має обов'язкової юридичної сили.

Стосовно питання договорів між державами стосовно питання правонаступництва відповідальності, то поміж наведених вище джерел та додаткових незобов'язальних джерел міжнародного права – договори мають найвищу силу. У даному разі ми можемо розглядати декілька варіантів розвитку укладання договорів: між державою-попередницею та державою-спадкоємицею до моменту правонаступництва та фактичного існування держави-попередниці; між державою-спадкоємицею та третіми державами, права яких було порушено в результаті міжнародно-протиправного діяння; між державами-спадкоємцями після правонаступництва стосовно відповідальності за міжнародно-протиправне діяння держави-попередниці. Договір між державою-попередницею та державою спадкоємицею стосовно передачі відповідальності, якщо судити за статтями Віденських конвенцій – не має переходити до держави-спадкоємиці у жодному разі. В даному разі, Віденські конвенції мають дуже відмінну позицію стосовно регулювання питання договорів, боргів, архівів та майна. Коли ми говоримо про відповідальність держави, то неможна викидати і той факт, що суть правонаступництва, напряду виходить із міжнародно-протиправного діяння, а отже передумова та сама суть правонаступництва відповідальності має інший характер ніж інші питання стосовно предметів правонаступництва. В розрізі розуміння питання правонаступництва стосовно договорів, боргів, архівів та майна – Конвенції виходять із правила «*pacta tertiis*». Важливо зазначити, що дане правило більшою мірою є правилом, яке стосується зобов'язань, які не виходять із міжнародного делікту, а отже, дане правило не може бути у повній мірі бути застосованим та належним у питанні правонаступництва відповідальності. Таким чином, договір між державою-спадкоємицею та державою-попередницею може регулювати питання

правонаступництва відповідальності в силу відсутності конкретної норми, чи причини, яка б напряду забороняла таке поведження держав. Таким чином, характер відносин, які відображає такий договір між державою-спадкоємицею і державою попередницею – спрямований на встановлення конкретної відповідальності за конкретне міжнародно-протиправне діяння держави-попередниці, а також показує волю держави-спадкоємиці до прийняття на себе відповідальності за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці. Конкретний механізм реалізації може бути встановлений в результаті укладання більш спеціалізованих внутрішніх актів чи міжнародних договорів між державою-спадкоємицею та постраждалою державою.

У даному розрізі важливо навести частини статті 6 Інституту з Міжнародного Права «Договори про передачу повноважень та односторонні акти», яка проголошує: «Угоди про перехід прав та зобов'язань, укладені до дати правонаступництва держав між державою-попередницею і певним утворенням або національно-визвольним рухом, що представляють народ, який має право на самовизначення, а також на угоди, укладені відповідними державами після правонаступництва держав, поширюються правила, що стосуються згоди сторін та дійсності договорів, як вони відображені у Віденській конвенції про право міжнародних договорів. Той же принцип застосовується і до угод про перехід прав і зобов'язань, укладених між державою-попередником та її автономним утворенням, яке пізніше стає державою-наступником», а також частину 2 цієї ж статті, яка у свою чергу проголошує: «Зобов'язання держави-попередниці, що виникають у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням, вчиненим ним проти іншої держави або суб'єкта міжнародного права до моменту правонаступництва держав, не стають зобов'язаннями держави-спадкоємиці стосовно постраждалої держави або суб'єкта через виключно той факт, що ця держава-попередниця і держава-спадкоємиця уклали угоду про перехід таких зобов'язань до держави-наступника» [5].

Ці положення нам говорять про безпосередньо неможливість автоматичного правонаступництва стосовно відповідальності на основі договору чи погодження держави-спадкоємиці стосовно такого договору. У свою чергу, якщо додатково розглядати подальші статті, ми побачимо статті із аналогічним текстом Віденських конвенцій. Таке судження більшою мірою витікає із розуміння Інститутом Міжнародного Права неможливості автоматичного правонаступництва, та необхідності детального розгляду кожної конкретної ситуації. У такому разі використання фактично кальки з тексту Конвенцій прийнятне, але із додатковими умовами, які були прописані. Наприклад, частина 3 статті 12 проголошує: «Якщо цього вимагають особливі обставини, то зобов'язання, які виходять з міжнародно-протиправного діяння, переходять до держави-спадкоємиці, коли виконавець цього діяння був органом територіальної одиниці держави-попередниці, який згодом став органом держави-спадкоємиці» [5]. У такому разі визначені статті Інституту Міжнародного Права стосовно відповідальності держави повністю не заперечують можливість правонаступництва відповідальності, але дана стаття більшою мірою відносить нас до конкретного випадку поділу держави на частини, в результаті поділу якої утворилась держава-спадкоємиця.

У даному випадку потрібно ще раз звернутись до статті 6, але частини 4, яка проголошує: «У тих випадках, коли потерпіла держава або суб'єкт міжнародного права не погоджуються з рішенням, передбаченим угодою про передачу повноважень або одностороннім актом, відповідні держави чи суб'єкти повинні вести переговори у дусі доброї волі. Якщо ці переговори не мають успіху протягом розумного періоду часу, то рішення, передбачене відповідною статтею глави III цієї Резолюції, є прийнятним» [5]. Дані частини статті вже є цікавою в розрізі розуміння Інститутом, що потерпіла держава в результаті угоди про передачу повноважень може і не мати справедливої сатисфакції за результатом такого укладання. Це є результатом дії такої угоди у поєднанні із обмеженим в даному питанні правилом «раста

tertiis». Таким чином, більшого значення для правонаступництва відповідальності в результаті міжнародно-протиправного діяння набувають треті постраждалі держави, яких неможливо залишити без уваги в даному питанні. А отже, фактично, ми маємо ситуацію, в якій договір між державою-попередницею та державою-спадкоємицею хоча і не створює автоматичного правонаступництва відповідальності, але має на меті врегулювання даного питання із потерпілими державами після правонаступництва. А у разі, коли такий договір про передачу повноважень фактично проголошує, що держава-попередниця не має відповідати за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці – у дію вступають перемовини та права потерпілої держави, із подальшим укладанням угоди. Тут ми повертаємося до питання сутності міжнародно-протиправного діяння, та розуміння його, як першопричини укладання такої угоди. Тобто, в ситуації, коли держава-спадкоємиця жодним чином своїми діями, відношенням, продовженням діяння, органами чи іншим чином не відноситься до міжнародно-протиправного діяння – такий договір для неї немає жодної юридичної сили. Практика показує, що таких ситуацій дуже мало – практично не існує. Однак, регулювання таких ситуацій є важливим у розумінні можливості настання таких ситуацій в майбутньому.

В даному випадку важливо розглянути таке джерело, як – Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року. Вони регулюють відповідальність в розрізі сучасної існуючої держави, але також мають у собі частково положення стосовно питання правонаступництва за міжнародно протиправні діяння. Важливо звертати увагу в даному питанні на ситуацію, в якій укладаються договори відповідно цих статей на основі закріплення їх в резолюції A/RES/56/83. Більша частина ситуацій, які кодифікують статті - відносяться до відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння, які вчинені нею без елемента правонаступництва. В розрізі статі 11, яка стосується визнання державою певних дій іншої держави, як власні, було постановлено: «Стаття 11 - Поведінка, яка не присвоюється державі на підставі попередніх статей,

розглядається як діяння цієї держави з міжнародного права, якщо й тією мірою, якою ця держава визнає і приймає цю поведінку як власну» [6]. На прикладі даної статті ми фактично можемо бачити, що держава-спадкоємиця в односторонньому порядку може прийняти на себе відповідальність держави-попередниці із всіма правами та обов'язками, які провокує відповідальність. Тому, більшою мірою, односторонню заяву стосовно правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння можна вважати діючим інструментом реалізації правонаступництва відповідальності і джерелом права у цій сфері. Також Статті передбачають низку положень про: повстанський рух, визначення міжнародно-протиправного діяння, питання відповідальності, елементи міжнародно-протиправного діяння, визначення міжнародно-протиправних діянь, наслідки, порядок та форми відшкодування, забезпечувальні заходи та багато чого іншого. Хоча дані статті розглядаються не в розрізі правонаступництва відповідальності, а відповідальності за міжнародно-протиправні діяння держави загалом: можна сказати, що переважна кількість положень даних Статей є прийнятною для використання в процесі кодифікації та фактичного вирішення питання правонаступництва відповідальності державою в разі відсутності належної кодифікації, так як: суть, першопричина, ціль та мета – повністю є суміжними та близькими за предметом регулювання, і жодним чином не суперечать чинним нормам міжнародного права і Статуту ООН. Звісно, використання неналежних актів міжнародного права за аналогією, на основі схожості предмету регулювання не розглядається, як основний метод застосування міжнародного права. Аналогія закону у міжнародному праві зазвичай передбачає обережний підхід, так як використання суміжних норм не може розумітись повністю прийнятним. Однак, існуюча прогалина у міжнародному праві в певній мірі дозволяє допустити таку можливість.

Статті 2001 року були результатом роботи Комісії ООН з Міжнародного права, і це стала їх перша робота стосовно питання відповідальності держави. Однак, в тих засіданнях було визначено, що саме

питання правонаступництва відповідальності не буде складати предмет інтересу в рамках тодішнього обговорення, а сама тема правонаступництва відповідальності була визначена перспективним напрямком роботи Комісії в майбутньому. В 2017 році Комісія розпочала дослідження даного питання, і в результаті ми отримали проекти статей стосовно правонаступництва відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння. На даний момент кінцевий результат відсутній, але існує певна кількість статей, які відображають ставлення держав, ставлення доктрини та Комісії до питання правонаступництва на основі суджень та конкретних прецедентів. На даний момент не існує повного документу стосовно питання правонаступництва відповідальності, а існує проект статей. Стаття 1 проголошує: «1) Дані проекти статей застосовуються до наслідків правонаступництва держав щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння. 2) Дані проекти статей застосовуються при відсутності будь-якого іншого рішення, яке узгоджене зацікавленими державами» [7]. Стосовно проектів статей, то вони можуть бути застосованими, як джерело міжнародного права, якщо вони фактично розроблені комісіями ООН, які і без того мають значний вплив на формування та розвиток міжнародного права: виражаючи спершу кваліфіковане доктринальне бачення. Більше того, самі держави надали свою згоду на таку діяльність, а отже – фактично визнають результати діяльності Комісії. Від того проекти статей можуть слугувати основою для формування нових міжнародних норм та принципів, а також на основі таких проектів статей можуть бути укладені міжнародні договори та угоди між державами. Такі проекти статей, в якості доктрини, можуть бути використані, як джерело права, а у подальшому такий проект статей може отримати закріплення в резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, як це було зі Статтями про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року. Сам проект статей має у собі норми, які відображають всю різноманітність ситуацій, та фактично закріплює договірний порядок вирішення питання правонаступництва відповідальності. Статті націлені на регулювання

ситуацій пов'язаних із: зміною територій; триваючим порушенням; регулюванням відповідальності в ситуації існування держави-попередниці; різноманітного поділу чи об'єднання держав; виконання запобіжних заходів; використання термінів; сфери дії; діяльності повстанських рухів, що у результаті стають державами-спадкоємицями. Однак, на даний момент цей проект не надає питання стосовно порядку і форми відшкодування потерпілим державам, орім згадок про врегулювання правонаступництва відповідальності на основі договору між державами. Самі статті вбачаються такими, що прямо націлені на кодифікацію питання правонаступництва відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння. Таким чином, можна сказати, що дані проекти статей найбільш повно, на даний момент, регулюють та висвітлюють правонаступництво відповідальності поміж всіх інших існуючих джерел, хоча в такій ситуації не виходить говорити про непотрібність інших наведених джерел. Коли Комісія закінчить роботу та Генеральна Асамблея ООН винесе резолюцію стосовно прийняття останньої редакції проекту статей, тоді можна буде говорити про конкретне писане джерело міжнародного права.

Правонаступництво відповідальності є предметом інтересу не тільки Комісії ООН з міжнародного права, але також і Інституту Міжнародного Права. Резолюції цього Інституту не мають автоматичної юридичної сили, а отже і не стають зобов'язальними документами для держави. В свою чергу довга практика та заслуги перед міжнародним співтовариством у галузі вирішення міжнародних проблем юридичним шляхом та прогресивної кодифікації міжнародного права. Хоча юридичної сили документи цього Інституту і не мають, але є прецеденти, коли держави використовували їх праці для вирішення проблемних питань міжнародного права. У цьому розрізі держава сама може надати ваги документам Інституту. Резолюції даної організації можуть використовуватись в якості джерела права для розробки та інтерпретації норм і практики держав. Звісно, також резолюції можуть використовуватись в якості доктрини в міжнародних судах. Також

певні держави можуть прийняти резолюції в якості обов'язкових для виконання для себе. Стосовно правонаступництва відповідальності, Інститут Міжнародного Права також проводив свою роботу в даній галузі, результатом якої стала резолюція, в якій були викладені статті стосовно правонаступництва відповідальності. Дана резолюція була прийнята у 2015 році, і сама вона часто береться до уваги під час роботи Комісії ООН з міжнародного права. Ціль та сфера застосування резолюції проголошується в статті 2, в якій зазначено: «Ця резолюція застосовується до наслідків правонаступництва держав щодо прав і зобов'язань, що випливають з міжнародно-протиправного діяння, вчиненого державою-попередником проти іншої держави або іншого суб'єкта міжнародного права до дати правонаступництва, або якщо держава або інший суб'єкт міжнародного права вчинили проти держави-попередника міжнародне протиправне діяння до дати правонаступництва» [5]. Статті більшою мірою походять на ті, які були розглянуті вище в рамках Проекту статей Комісії ООН з міжнародного права. Дана резолюція має у собі статті, які регулюють: відповідальність за міжнародно-протиправне діяння, вчинене проти держави-попередника до дати правонаступництва держав; угоди про передачу повноважень та односторонні акти; питання множинності держав-спадкоємиць; міжнародно-протиправні дії, що мають тривале чи складовий характер, вчинені чи завершені після дати правонаступництва держав; різні ситуації територіального поділу чи поєднання, що впливає на правонаступництво; питання правонаступництва при розпаді держави; створення абсолютно нової держави-спадкоємиці. Як можна побачити, дана резолюція більш широка у своєму колі врегульованих питань, якщо ми порівняємо із Проектом статей Комісії ООН з міжнародного права. Статті регулюють ще більш обширно правонаступництво відповідальності, але фактичної юридичної сили вони не мають: тільки в якості доктрини та якщо держави своїми діями дадуть силу даній резолюції Інституту. Однак, дане джерело складає великий інтерес у вирішенні питань правонаступництва в якості доктрини, яку можуть

застосувати держави, а також в розрізі додаткового аргументу при кодифікації норм міжнародного права. Сукупність можливостей застосування (у спорах, в міжнародних судах, при кодифікації, як джерело для певних держав) говорить про дану резолюцію, як про належне джерело в даній ситуації з певними застереженнями.

Отже, питання джерел в розрізі правонаступництва держави щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння залишається доволі складним, якщо потрібно виділяти конкретні кодифіковані джерела міжнародного права, які якісно та повно регулюють правонаступництво відповідальності. На даний момент можна констатувати, що джерела в даній сфері володіють розрізненим несистемним характером, але є такими, за допомогою яких можливо вирішувати питання правонаступництва, що у свою чергу не виключає необхідності подальшої кодифікації сталих норм. Спроби кодифікації ми можемо бачити в роботах Комісії ООН з міжнародного права та Інституту міжнародного права, частково внесок в джерельну базу внесла Генеральна Асамблея ООН. Неможливо також обійти стороною міжнародні договори стосовно правонаступництва відповідальності, які у свою чергу, на даний момент, виступають найбільш сталим та ефективним джерелом міжнародного права в даній сфері. Певну роль допоміжного джерела права відіграють принципи права, які націлені на заповнення прогалін, доповнення звичаїв в даній сфері та запровадження загального поведження держав відповідно основоположних принципів діяльності держав під Статутом ООН. Судова практика у даному питанні більшою мірою виступає допоміжним незобов'язальним джерелом, яке має на меті демонстрацію державам ефективних шляхів вирішення питання правонаступництва відповідальності. Питання доктрини, як джерела міжнародного права в сфері правонаступництва залишається доволі контроверсійним, так як держави та міжнародні суди будуть звертати увагу на кваліфікацію таких фахівців чи їх об'єднань. Так чи інакше, винесені проекти статей чи резолюцій можуть бути визнаними державами

обов'язковими до виконання, що говорить про волю держави, яка може наділити доктрину юридичною вагою і сформувати певний звичай застосування тих чи інших документів для вирішення питання правонаступництва відповідальності.

1.2 Визначення понять "міжнародна відповідальність" та "міжнародно-протиправне діяння" в контексті правонаступництва відповідальності

Визначення поняття міжнародної відповідальності в контексті правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці складає важливе питання та постає із суттєво різних відносин та предмету правонаступництва. У свою чергу, розгляд питання міжнародної відповідальності держави-спадкоємиці неможливий без визначення міжнародно-протиправного діяння, що складає другу важливу частину в розрізі правонаступництва – зважаючи на складність процесу та особливостями заміни одного суб'єкта міжнародного права іншим.

Відповідно, Комісія проводила свою роботу в даному напрямку, і було вирішено підтримувати системність термінів та джерел міжнародного права у даному питанні. Таким чином, вони звернулись до статті 1 «Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 року, яка зазначає: «Кожне міжнародно-протиправне діяння держави тягне за собою міжнародну відповідальність цієї держави» [6]. А також звернулись до офіційного тлумачення Комісією даної статті, яка містить у собі визначення основних термінів. Стосовно міжнародної відповідальності було зазначено таке: «термін міжнародна відповідальність, що використовується у статті 1, «охоплює відносини, що виникають за міжнародним правом внаслідок міжнародно-протиправного діяння держави, незалежно від того, чи обмежуються такі відносини державою-порушником та однією потерпілою державою чи поширюються також на інші держави або навіть на інші

суб'єкти міжнародного права» [2, с.21]. У даному розрізі постає питання належності використання суміжного терміну із Статей 2001 року. Так, дійсно, Статті 2001 року регулюють питання відповідальності держав без елементу правонаступництва, але звертаючись до використання системності термінології міжнародного права – таке використання визначень із доволі близьких сфер регулювання цілком допустимо. Складає інтерес частина офіційного тлумачення, яка зазначає, що такі відносини можуть стосуватись великого переліку суб'єктів (держав-порушниця, треті держави та інші суб'єкти міжнародного права). Говорячи про суб'єктів варто зазначити, що питання правовідносин щодо правонаступництва відповідальності держави і певної міжнародної організації не є питанням, що розглядається в процесі сучасної роботи Комісії, та загалом має бути винесеним в рамки окремого розгляду із належним окремим регулюванням. Тобто, на даний момент ми не можемо говорити про наявність правонаступництва у відносинах, в яких бере участь міжнародна організація у зв'язку із відсутністю практики та регулювання. У свою чергу, можна припустити, що можливість заміни суб'єкта - допускається, і такий суб'єкт міг би бути учасником відносин в результаті правонаступництва. Можна говорити про певну відповідальність держав одна перед одною, що має на меті підтримання основоположних принципів Статуту ООН. У свою чергу, в контексті правонаступництва відповідальності, така поведінка підтримує принцип міжнародного правопорядку, який має бути дотриманий. Відповідальність, як стає зрозуміло, може бути забезпечена в рамках міжнародних судів та між державами за допомогою різних інструментів правонаступництва відповідальності. Також можна зазначити, що виникнення таких відносин можливе лише на основі чинного міжнародного права, яке визначає певну діяльність держави, як протиправну. Тобто, у підсумку, ми можемо говорити про настання відповідальності у разі дотримання певних умов, таких як: визначеність та належність суб'єктів, порушення чинного міжнародного

права, значущість та визначеність наслідків, порушення зобов'язань між державами.

Інститут міжнародного права також у своїй резолюції, а саме в статті 1, надає визначення міжнародній відповідальності, і зазначає: «Міжнародна відповідальність означає правові наслідки міжнародно-протиправного діяння» [5]. Інститут міжнародного права надає доволі лаконічне визначення міжнародній відповідальності, але, у свою чергу, для цілей резолюції таке твердження є найбільш повним. Загалом можна спостерігати аналогічну конструкцію, яка складається із вживання у тексті: міжнародно-протиправного діяння, міжнародно-правових наслідків за порушення, відносин в рамках міжнародного права.

Вітчизняні вчені також надають свої визначення міжнародній відповідальності. Наприклад, Жукорська Я. М. надає таке визначення: «Міжнародно-правова відповідальність – це юридичні відносини, що виникають у міжнародному праві у зв'язку з правопорушенням, вчиненим державою або іншим суб'єктом міжнародного права, або у зв'язку із шкодою, завданою одним суб'єктом іншому в результаті правомірної діяльності» [8, с.38]. Циверенко Г. П. надає таке визначення: «Термін «міжнародно-правова відповідальність» охоплює правовідносини, що виникають за міжнародним правом у зв'язку з міжнародно-протиправним діянням» [9, с.67]. Мисак О. І. надає таке визначення: «Міжнародно-правова відповідальність – це вид юридичної відповідальності, визначений уповноваженими особами обсяг обов'язків, включаючи передбачені міжнародними угодами санкції, які спрямовані на ліквідацію наслідків міжнародно-протиправного діяння. Міжнародно-правова відповідальність здійснює коригувальну функцію в процесі міжнародно-правового регулювання і сприяє відновленню, зміцненню й охороні міжнародного правопорядку» [10, с.43]. Як можна побачити, у своїй основі дані визначення сходяться до однакової формули, яка полягає у виокремленні відносин врегульованих міжнародним правом, що складаються в результаті певного міжнародно-протиправного діяння та за

які передбачена санкція. У свою чергу кожне визначення трактується у широкому чи вузькому значенні, що можна розцінювати у формі спрощення чи додаткової деталізації для досягнення мети дослідження. Таким чином, будь-яке тлумачення міжнародної відповідальності в рамках правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння має відповідати загальній формі розуміння, і може доповнювати визначення в рамках об'єктивної необхідності, але не виходячи за рамки такої необхідності.

Таким чином можна констатувати, що міжнародна відповідальність, у загальному розумінні – це відносини, що складаються між суб'єктами міжнародного права в результаті дії або бездіяльності, що провокує здійснення міжнародно-протиправного діяння за які настають визначені міжнародним правом наслідки. правонаступництво не впливає на факт існування відповідальності, однак може впливати на форму, зміст, обсяг та присвоєння відшкодування згідно порушених зобов'язань за особливих умов.

В розрізі питання правонаступництва, як було зазначено на початку - міжнародна відповідальність тісно пов'язана із міжнародно-протиправним діянням в сфері відповідальності держави та не складає чогось особливого будучи взятим окремо. Якщо ми подивимось на першопричину, яка лежить в суті регулювання існуючих двох Віденських конвенцій 1978 та 1983 років, то побачимо, що відносини правонаступництва складаються в результаті існуючого договору до чи після правонаступництва, а також відсутності порушення міжнародного права, як причини настання правовідносин. Розуміння того, що відносини складаються в рамках правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння – є ключовим для визначення особливості сфери, яка розглядається та має бути кодифікованою.

Інститут міжнародного права у статті 1 своєї резолюції наводить таке визначення міжнародно-протиправного діяння: «Міжнародно-протиправне діяння означає поведінку, що складається з дії або бездіяльності, яка: (i) присвоюється державі або іншому суб'єкту міжнародного права; (ii) та є

порушенням міжнародного зобов'язання держави або іншого суб'єкта. Кваліфікація дії як міжнародно-протиправного регулюється міжнародним правом.» [5]. З наведеного вище можна одразу виокремити, що міжнародно-протиправне діяння може бути у формі дії чи бездіяльності, які у свою чергу можуть порушувати міжнародні зобов'язання держави. В рамках міжнародного права є багато ситуацій, коли бездіяльність буде визнана, як протиправна: договірний обов'язок виконати певні дії; бездіяльність при гуманітарних кризах; бездіяльність в разі наявного геноциду чи порушення прав людини; бездіяльність у разі збройного конфлікту, в розрізі забезпечення Женевських конвенцій, припинення конфлікту, мовчазної відмови від співпраці із міжнародними організаціями в цій сфері. Даний перелік є фактично невичерпний: друга частина статті передбачає широке узагальнення посилаючись на кваліфікацію протиправних діянь за чинним міжнародним правом. Характер та кваліфікація дій, як протиправних за міжнародним правом, є викладеним в існуючому та чинному міжнародному праві.

Якщо для визначення міжнародно-протиправного діяння звернутись до «Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 року, то в статтях можна виокремити головні характерні риси такого діяння. У свою чергу стаття 2 «Елементи міжнародно-протиправного діяння держави» проголошує: «Міжнародно-протиправне діяння держави має місце, коли будь-яка поведінка, яка полягає у дії чи бездіяльності: а) присвоєна державі згідно міжнародного права; і b) є порушенням міжнародно-правового зобов'язання цієї держави» [6]. Відповідно, стаття 3 «Кваліфікація дії держави як міжнародно-протиправних» визначає: «Кваліфікація діянь держави як міжнародно-протиправних визначається міжнародним правом. На таку кваліфікацію не впливає кваліфікація цього діяння як правомірного з внутрішньодержавного права» [6]. З цих двох статей, стає зрозуміло, що у загальному міжнародно протиправне діяння розуміється Комісією у формі дії та бездіяльності, як, аналогічним чином, розуміється й Інститутом

міжнародного права. Також, підтримується системність розуміння регламентованості відносин за міжнародним правом. Цікавим доповненням виступає посилання на неможливість розуміння певного діяння, як правомірною, посилаючись на внутрішньодержавне право. З однієї сторони, цілком зрозуміло, що у міжнародному публічному праві такі посилання неможливі. Але з іншої сторони, міжнародно-протиправні діяння дуже часто виходять з того, що певна діяльність держави розуміється нею, як правомірна, що може йти у розріз з міжнародним правом. У такому разі таке доповнення якісно деталізує відносини, які складаються в результаті міжнародно-протиправного діяння. Якщо розглядати у загальному наведені вище визначення міжнародно-протиправного діяння від Комісії та Інституту міжнародного права, то можна сказати, що вони доходять до доволі схожої формули даного визначення із певними відмінностями, які покликані деталізувати відносини.

Вітчизняні вчені також приділяють увагу міжнародно-протиправним діянням в своїх наукових роботах. Бігняк О. В. визначає міжнародно-протиправне діяння таким чином: «Міжнародно-протиправне діяння держави – це будь-яка поведінка, діяльність або бездіяльність, яка приписується державі за міжнародним правом (тобто вважається нею скоєною) і являє собою порушення міжнародно-правового зобов'язання цієї держави» [11, с.157]. Дане визначення є аналогічним визначенню Комісії та Інституту міжнародного права, і загалом, якщо ми подивимось на інші визначення вчених, то вони будуть посилатись на Статті 2001 року, які визначили у собі основоположні характерні особливості даного терміну та його наповнення.

У своїй праці Коверзнев М. С. зазначив: «Основними складовими елементами міжнародного правопорушення є протиправна поведінка, шкода (збиток), заподіяний протиправною поведінкою, та причинний зв'язок між дією й шкідливими наслідками. Більш спірним у науці міжнародного права є включення вини суб'єкта до переліку об'єктивних ознак міжнародного правопорушення» [12, с.53]. Дане визначення висвітлює одну з головних

особливостей, на яких створювались Віденські конвенції та що відображала головна теорія неприпустимості правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння – відсутність вини для держави. Відповідно, в рамках даної теми, якщо ми будемо говорити про настання правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, то в рамках правонаступництва ми будемо виходити не з концепції вини держави, а з концепції міжнародно-протиправного діяння [2, с.11]. Така концепція в рамках правонаступництва відповідальності є більш доцільною, якщо ми хочемо говорити про настання наслідків для держави-спадкоємиці, яка у певній мірі є новою, однак найчастіше створеною на основі органів держави-попередниці: в будь-якому разі дане питання складає предмет інтересу та подальшого визначення у кожній конкретній справі. Концепція міжнародно-протиправного діяння першочергово забезпечує можливий зв'язок міжнародно-протиправного діяння між державою-попередницею та державою-спадкоємицею, що проковує можливість допустити настання правонаступництва відповідальності. Тобто, міжнародно-протиправне діяння в рамках даної теми розглядається, як комплексний елемент. Концепція міжнародно-протиправного діяння розуміє певну дію чи бездіяльність, що суперечить міжнародному праву, як його порушення, і не потребує виокремлення саме вини. Неможливо також і заперечувати існування концепції вини у міжнародному праві, але вона більше підходить до визначення відповідальності індивідів за міжнародним правом. Для держави, в рамках питання правонаступництва, більшою мірою підходить концепція міжнародно-протиправного діяння. Хоча держава може бути винною, але для міжнародного права не завжди цей елемент важливий – більш важливою є наявність протиправних діянь, за які має настати відповідальність. Наприклад, Статті 2001 року відображають цю концепцію у статті 15, яка зазначає: «Порушення державою міжнародно-правового зобов'язання у формі дій чи бездіяльності, визначених у сукупності як протиправні, відбувається коли та дія чи бездіяльність, яка, взята разом з іншими діями чи

бездіяльністю, є достатніми для того, щоб скласти міжнародно протиправне діяння. У цьому випадку порушення триває протягом усього періоду, починаючи з першої з дій або бездіяльності із цієї серії, і продовжується, доки такі дії або бездіяльність продовжуються і залишаються такими, що не відповідають міжнародно-правовому зобов'язанню» [6]. Також дана стаття надає нам розуміння можливості продовжуваного порушення, яке може бути політикою держави-попередниці, що є продовженою державою-спадкоємицею, і розуміється, як своя.

У свою чергу Антонович М. М. виокремлює таку особливість: «Прийнявши визначення поняття міжнародно-протиправне діяння, Комісія відносить його тільки до діянь держави. На відміну від цього, вирази «злочин за міжнародним правом», «військовий злочин», «злочин проти миру», «злочин проти людства» тощо, які використовуються в низці конвенцій та інших міжнародних актів, відносяться до індивідуальних злочинів, за які держави повинні відповідно покарати винних осіб згідно з нормами міжнародного права» [13, с.30]. У контексті дослідження складає особливий інтерес питання вчинення окремими органами та посадовими особами діянь, що провокують порушення міжнародного права. Відповідаючи на дане питання, потрібно одразу сказати, що протиправна поведінка державного органу чи посадової особи – може провокувати настання міжнародної відповідальності держави. Як вже було зазначено, посилення держави на внутрішнє законодавство при визначенні певних дій, як правомірних чи протиправних – заборонено. З цього виходить, що діяльність держави може бути як цілеспрямованою, так і несистемною, тобто такою, яка здійснюється без її відома. І тут ситуація ускладнюється існуванням інституту індивідуальної міжнародної відповідальності в ситуації несистемного порушення окремими посадовими особами чи органами, які вирішили діяти таким чином самостійно. У даному разі, на це питання відповідає стаття 4 «Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 2001 року, яка проголошує: «Поведінка будь-якого органу держави

розглядається як діяння цієї держави за міжнародним правом незалежно від того, чи здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові чи будь-які інші функції, незалежно від положення, яке він займає в системі держави, і незалежно від того, чи є він органом центральної влади чи адміністративно-територіальної одиниці держави» [6]. З цього виходить простий висновок про те, що інститут індивідуальної міжнародної відповідальності не замінює міжнародну відповідальність держави, а лише доповнює її згідно наявних міжнародних зобов'язань. З цього виходить, що незалежно від того факту, що певна діяльність органів чи посадових осіб нерегламентована і не є частиною системної політики – це не виключає настання міжнародної відповідальності держави. Питання визначення певного органу чи особи підпорядкованості державі, чи взагалі питання виокремлення певного утворення, як органу – не може посылатись на внутрішньодержавне право. Судження про ефективний контроль та підпорядкування органу чи посадової особи державі буде покладено на незалежні міжнародні судові органи чи інші уповноважені органи, які можуть здійснювати таку діяльність. Такий підхід обумовлений тим, що держава мала була б у такій ситуації всіма способами протидіяти та не допустити порушення міжнародного права, з чим вона не впоралась, і тепер має відповідати перед постраждалою державою чи навіть всіма державами. Наприклад, Андрейченко С. С. у своїй праці доходить такого висновку: «Неправомірні дії, що вчинили органи держави, тягнуть за собою відповідальність, навіть якщо на це не було спеціального дозволу. Даний принцип покликаний сприяти посиленню контролю держави за функціонуванням своїх органів, прісікти спроби держав-делінквентів виправдати свою протиправну поведінку та ухилитися від міжнародної відповідальності з посиланням на діяння органів *ultra vires*» [14, с.351]. Тобто держава має не ухилитись від відповідальності за протиправну поведінку. Володіючи розумінням, що певні органи та посадові особи можуть діяти в рамках нової держави: питання визначення органу, як державного, чи такого, що має тісний зв'язок із міжнародно-протиправним діянням – виходить на

перше місце, коли мова йде про правонаступництво відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

Таким чином, міжнародно протиправне діяння – це дія чи бездіяльність держави, її органів, що провокує порушення міжнародних зобов'язань із можливим настанням шкоди для інших держав та присвоюється їй згідно міжнародного права. За особливих умов відповідальність за міжнародно-протиправне діяння може бути предметом правонаступництва.

В контексті правонаступництва відповідальності міжнародна відповідальність та міжнародно-протиправне діяння знаходяться у тісній взаємодії. Раціонально почати з виокремлення міжнародно-протиправного діяння, яке вчиняється державою-попередницею, що провокує настання міжнародної відповідальності для неї, але в результаті відносини ускладнюються ситуацією заміни суб'єкта міжнародного права. Дана ситуація провокує настання складного режиму відносин з притягнення до відповідальності держави-спадкоємиці. Як ми вже визначили, нова держава часто створюється на основі органів держави-попередниці, що у свою чергу може говорити нам про зв'язок держави-спадкоємиці із міжнародно-протиправним діянням держави-попередниці. Також, тримаючи у голові той факт, що держави мають не уникати відповідальності – держава-спадкоємиця тим чи іншим чином має ясно визначити свою позицію стосовно міжнародно-протиправного діяння та взяти на себе правові наслідки. Зрозуміло, що може існувати таке положення речей, коли держава не визнає правонаступництво відповідальності або визнає частково, і у цій ситуації на перший план виходить діяльність міжнародних судових органів, політичного врегулювання, запровадження міжнародного регулювання даних відносин для унеможливлення уникнення відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. Ситуація щодо визначення міжнародно-протиправного діяння та міжнародної відповідальності як своїх – вбачається куди більш простою в ситуації підтримання політики держави-попередниці та продовження порушення міжнародного права. Однак, в даних відносинах важливо

притримуватись концепції неприпустимості автоматичного правонаступництва. Неможливо заперечувати той факт, що держава-спадкоємиця виступає абсолютно новим суб'єктом міжнародного права, який не пов'язаний своїми органами чи посадовими особами із міжнародно-протиправним діянням, що у свою чергу виключає відповідальність. Особливість міжнародної відповідальності та міжнародно-протиправного діяння більшою мірою виходить із необхідності застосувати дані терміни та фактичні події до нового суб'єкта. На даний момент, можна зробити висновок, що система міжнародного права не деталізувала суть та термінологію до забезпечення такого роду відносин. Таке твердження виходить із того, що ті чи інші положення володіють децентралізованим та рознесеним по багатьом джерелам міжнародного права характером, і не завжди вони відносяться саме до правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправне діяння.

Отже, визначення понять міжнародної відповідальності та міжнародно-протиправного діяння в рамках правонаступництва відповідальності складає важливе питання для деталізації сутності відносин з правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправне діяння. У свою чергу такі терміни можуть бути взяті із існуючого міжнародного законодавства, і використовуватись для позначення такого роду відносин. Вбачається раціональним те, що вони мають бути широко доповнені для використання в рамках відносин правонаступництва, так як існуюча система джерел міжнародного права не передбачає своїм текстом всю складність відносин, які складаються в результаті заміни суб'єкта міжнародного права із подальшим правонаступництвом відповідальності. Власне складність відносин правонаступництва зумовлює необхідність доповнення існуючих термінів. Комісія у своїх доповідях, хоча і зазначила, що існуючі поняття та терміни прийнятні для використання. Однак було наголошено, що вони у першу чергу створені та позначають відповідальність держав без елементу правонаступництва, що у свою чергу говорить про доцільність більш

спеціалізованого галузевого підходу до визначення цих понять. Комісія з міжнародного права ООН на сучасному етапі використовує терміни, як описано вище, але допускає можливість запровадження більш конкретизованих понять, які будуть відповідати необхідним вимогам в розрізі правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

1.3 Еволюція розуміння правонаступництва щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння

У цьому контексті, важливо розглянути дві основні теорії стосовно правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. В першу чергу ми говоримо про загальновизнані та найбільш популярні теорії в міжнародному праві стосовно даного питання – теорії неприпустимості правонаступництва щодо відповідальності та теорії припустимості правонаступництва щодо відповідальності. Загалом, визначення суті даних теорій в більшій мірі визначає питання належності та законності правонаступництва щодо відповідальності.

Теорія неприпустимості правонаступництва держав щодо відповідальності є першою, та, можна сказати, класичною теорією щодо правонаступництва. Дана теорія виходить із того, що держави, організації та окремі вчені не бачать прямого взаємозв'язку між правонаступництвом та міжнародною відповідальністю за протиправні діяння в контексті правонаступництва, від чого дане питання ігнорується, заперечується чи не обговорюється у зв'язку із очевидністю неможливості правонаступництва на загальних засадах.

Перша концепція у даному питанні стоїть на аналогії із внутрішнім правом держав стосовно універсального правонаступництва, яка зазначає на тому, що права та обов'язки можуть бути предметом правонаступництва, а сама деліктна відповідальність – ні. Тобто, фізична чи юридична особи при

обставинах, що викликають правонаступництво у повній мірі можуть користуватись правами та обов'язками, але деліктна відповідальність не може бути успадкована, що виявляється зрозумілим та логічним, якщо ми будемо проводити аналогії із прийняттям спадщини. У разі, коли одна особа отримує спадок іншої, цілком зрозуміло, що матеріальна частина може бути предметом спадку, а ось відповідальність за правопорушення померлої особи не має відношення до спадкоємця. Однак, дана аналогія вбачається недоцільною, у світлі складності інституту держави, її створення та перетворення, процесів, які спіткають її під час докорінних реформ, що провокують правонаступництво у врегульованих сферах. Держава – це великий та складний механізм, що не може просто так зникнути і з'явитись в іншій формі та під іншою назвою. Цілком зрозуміло, що порівняння із внутрішнім правом держав просто неприпустимо, хоча б з таких фактів, що наведені особи не мають такої особливості, як – суверенітет, і не перебувають у рівних з державами відносинах. Тобто, держави не стоять на міжнародній арені в певній ієрархії, котра зобов'язує їх відповідати за принципом юридичної особи. У свою чергу, міжнародні організації та судові органи також не можуть вимагати від держави аналогічного. Однак, вбачається очевидним, що держави приймають на себе зобов'язання та відповідальність самостійного: бажаючи цього. І з даної позиції, ми можемо говорити, що держава, навіть без конкретного міжнародного закону чи припису, керуючись принципами міжнародного права і керівними засадами права – може за допомогою односторонньої заяви взяти на себе відповідальність. Таким чином, у поєднанні поняття суверенітету та принципів появи нового суб'єкту на міжнародній арені, ми можемо говорити про певне спростування першої концепції у зв'язку із неможливістю аналогії зважаючи на різність категорій та відносин в яких перебуває держава. З чого виходить, що порушення однією державою суверенітету іншої та скоєння міжнародного-протиправного діяння проти іншої держави – провокує настання відповідальності. В ситуації, коли з'являється факт заміни одного

суб'єкта іншим на міжнародній арені, чи появі нових відокремлених держав-спадкоємиць, стає неможливо говорити про зникнення факту необхідності настання відповідальності, так як був порушений суверенітет та права іншої держави, які гарантовані міжнародним правом. У зв'язку з чим потерпіла може вимагати настання відповідальності за міжнародним правом.

Друга концепція в даній теорії сходиться вже не на загальних правових основах, а підходить до розуміння неможливості правонаступництва зі сторони міжнародного права. Дана концепція зазначає на тому, що у питанні деліктної міжнародної відповідальності конкретна держава несе відповідальність лише за свої міжнародно-протиправні діяння. Що також частково корелює із попередньою теорією, та вбачається логічним і зрозумілим. Дійсно, важко заперечувати те, що держава не має нести відповідальність за діяння інших держав, а держава-попередниця явно підпадає під розуміння іншої держави: попередниця фактично може дуже відрізнитись від держави-спадкоємиці. Однак, дане питання більшою мірою потрібно довести, так як міжнародна практика та утворення нової держави склалось таким чином, що держава-спадкоємиця створює свої керівні органи на основі діяльності старих, і навіть величезні зміни не завжди можуть слугувати доказом заснування нової держави-спадкоємиці з нуля, і до якої неможливо застосувати правило «*tabula rasa*» - «чистої дошки». Відповідно, тут вже стоїть питання правосуб'єктності держави-попередниці та держави-спадкоємиці. Отже, ми можемо сказати, що дана концепція має місце при ідеальній ситуації, коли держава-спадкоємиця сформована повністю на засадах нової держави і не має під собою нічого спільного із державою-попередницею. Ситуація майже ідеальна, а тому викликає великі сумніви можливість існування такої ситуації в реальному світлі сучасного міжнародного права. З чого можна зробити висновок, що неприпустимість правонаступництва відповідальності не діє автоматично в усіх ситуаціях, а розгляд кожного конкретного випадку повинен бути – для досягнення мети міжнародного права. Дана концепція як підтверджує неприпустимість

правонаступництва відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння, таким же чином спростовує неприпустимість правонаступництва відповідальності.

Третя концепція зазначає на тому, що правонаступництво неможливо, так як характер міжнародної претензії однієї держави до іншої – суто індивідуальний. Тобто, постраждала держава в результаті міжнародно-протиправних діянь проти неї має конкретні вимоги та претензії до іншої держави, яка поки існує. Стає цікавою ситуація, в якій держава припиняє свої існування, так як фактично, згідно цієї концепції, новий створений суб'єкт не має отримувати відповідальність за порушення держави-попередниці, так як правосуб'єктність держави-спадкоємиці відрізняється від держави-попередниці, а отже – держава-спадкоємиця згідно цієї концепції не може мати правонаступництво щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці. Фактично, ця концепція увібрала в себе сенс попередніх двох, і, загалом, також на перший погляд вбачається логічною. Однак, повертаючись до аргументування недопустимості та неправильності суджень попередніх концепцій, можна сказати, що дана теорія також спіткає аналогічні проблеми. Стосовно заявленої індивідуальності, можна сказати, що хоча суб'єкт змінився, загальна його суть залишилась незмінною, або змінилась частково. Тобто, в сучасній ситуації, питання міжнародно-протиправних питань державою-спадкоємицею піднімається в тих чи інших вимірах, що говорить про розуміння державою спадкоємицею своєї причетності до цього делікту. Більше того, держава-спадкоємиця може підтримувати та продовжувати порушувати право іншої держави, що також говорить нам про певні проблеми в суті даної концепції. Здебільшого тут йде мова про міжнародно-протиправне порушення, яке продовжується, що у свою чергу поєднує адресування претензій спочатку до держави-попередниці, а в результаті – державі-спадкоємиці. У разі, коли держава спадкоємиця не продовжує вчиняти міжнародно-протиправні діяння та засуджує їх, ми також не можемо сказати про повну непричетність держави-

спадкоємиці до порушень держави-попередниці. У будь-якому разі за державою-спадкоємицею зберігається адресування претензії, так як в іншому разі – це суттєвий недолік та прогалина міжнародного права, яка створює небезпеку зловживання існуючим порядком правонаступництва стосовно відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

Підводячи підсумок стосовно першої теорії неприпустимості правонаступництва держави щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, можна сказати, що жодна із згаданих концепцій не може бути повною мірою використана та виправдана у світлі сучасного міжнародного права та практики держав стосовно правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. До такого висновку можна дійти на основі аналізу односторонніх заяв та наявності договорів стосовно правонаступництва певної частини відповідальності, що виходять із міжнародної відповідальності. Тобто, тенденція заперечення державами неприпустимості правонаступництва щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння змінилась на сторону припустимості чи часткової припустимості правонаступництва відповідальності.

Таким чином, ми можемо говорити про певну ситуацію, в якій питання правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння вирішується окремо в кожній конкретній ситуації, і не завжди рішення схиляється до повного заперечення правонаступництва щодо відповідальності. Чисельні договори між державами про перехід частини відповідальності за міжнародно протиправні діяння, судова та арбітражна практика, односторонні заяви – слугують тому яскравим прикладом.

Розглянувши першу теорію неприпустимості правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, можна сказати, що теорія припустимості правонаступництва являє собою дзеркальне відображення попередньої, та загалом сходиться на тому, що правонаступництво відповідальності можливе. Як вже було зазначено, на це вказують об'єктивні обставини сьогодення та сучасного міжнародного права,

яке у своєму зовнішньому виразі, через діяльність держав та судових установ прийшло до того, що частина чи вся відповідальність може бути покладена на державу-спадкоємицю. Ця теорія ґрунтується вже не на теоретичних засадах права та міжнародного права, а на конкретних відносинах, які складаються між державами, і які складаються в результаті діяльності міжнародних судів. Такий підхід фактично не потребує додаткового обґрунтування, так як вбачається об'єктивно існуючим. Якби правило неприпустимості правонаступництва було дійсним та відповідало сучасним вимогам і викликам, то на міжнародній арені і в міжнародних судових органах не виникало би питань та розглядів стосовно даного особливого виду відносин між державами.

У сучасному світі неможливо поділити певну ситуацію чи відносини на дві частини, які говорять повністю протилежні речі: це суто зі сторони об'єктивного світу та логіки невірно. Таким чином, деякі вчені, які підтримували теорію неприпустимості правонаступництва, з часом дійшли висновку, що певна частина відповідальності може перейти до держави-спадкоємиці. Хоча б правові наслідки міжнародно-протиправного діяння у формі відшкодування збитків за протиправну поведінку. Таким чином, ми доходимо до висновку, що можливе існування теорії часткового правонаступництва відповідальності, що загалом не викликає проблем, які б говорили нам про неможливість чи недоцільність існування такого підходу. Так, дійсно, практика держав показує нам, що частину відповідальності можна взяти на себе. Але постає питання доцільності існування даної теорії, так як вона може існувати в рамках теорії припустимості правонаступництва відповідальності, чи навіть бути нею. Фактично, дана теорія існує доти, поки певна кількість вчених підтримує її, бо в іншому разі її існування не вбачається потрібним на фоні теорії припустимості правонаступництва відповідальності.

В питанні еволюції розуміння правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, важливу роль

відігравали процеси створення Віденських конвенцій 1978 та 1983 років, прийняття яких супроводжувалось науковими дискусіями, а також дискусіями на тему можливості чи неможливості правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння.

Так, яскраво ілюструє загальний підхід на той час слова Деніела Патріка, який притримувався теорії неприпустимості правонаступництва: «вважається само собою зрозумілим, що держава-спадкоємиця не несе відповідальності за делікти свого попередника» [15, с.482]. Дана заява в рамках міжнародно-правового дискурсу стосовно правонаступництва відповідальності датувалась 1967 роком. І таке відношення загалом було у багатьох фахівців з міжнародного права того часу, що виражалось усно так і письмово. Таким чином у нас склалась ситуація, коли питання відповідальності держави за міжнародно-протиправне діяння в рамках правонаступництва не виносилось в рамки загального наукового дослідження. Про це нам говорить відсутність загальної зацікавленості авторів у винесенні даного питання до розгляду в своїх роботах так книгах.

Стосовно даного питання Маїлунц К. Е. зазначає на такому: «У минулому в доктрині правонаступництва держав, як правило, заперечувалася можливість передачі відповідальності держави-наступниці. Тому не дивно, що в більшості підручників з міжнародного права не розглядається питання правонаступництва в контексті міжнародної відповідальності. Більшість авторів розглядають тільки випадки правонаступництва держав щодо договорів, а також щодо державної власності, державних архівів і державних боргів. Така відсутність уваги і дискусій свідчить про те, що взаємозв'язок між правонаступництвом держав і міжнародною відповідальністю, як і раніше, здебільшого ігнорується міжнародно-правовим науковим співтовариством» [16, с.23].

Таке пасивне ставлення до питання правонаступництва відповідальності певною мірою провокувало загальне ігнорування беззаперечно важливої сфери міжнародного права, регулювання якої мало

стати завершальним етапом формування низки кодифікованих актів стосовно всіх форм державної відповідальності.

Наприклад Джеймс Кроуфорд, аналогічно попередньому фахівцю у 1998 році також заперечував правонаступництво стосовно відповідальності, але у 2001 році його думка змінилась, що можна простежити на цій цитаті під час своєї доповіді стосовно питання відповідальності держав: «У контексті правонаступництва держав не зрозуміло, чи переходить до нової держави будь-яка державна відповідальність держави-попередника щодо її території. Однак, якщо держава- правонаступник, що стикається з протиправним діянням, що триває на своїй території, схвалює і продовжує таку ситуацію, з цього можна з усією очевидністю зробити висновок про те, що воно прийняло на себе відповідальність за нього» [17, с.52].

Наведена вище цитата явно демонструє нам, що у міжнародному праві проходять певні процеси, які змінюють думку науковців та фахівців у даній сфері. Від повного заперечення до часткового прийняття. Така еволюція розуміння та підходів цілком необхідна у зв'язку із об'єктивною очевидністю факту необхідності кодифікації та прийнятності теорії припустимості правонаступництва відповідальності.

Однак, не доктрина рухає вперед певні міжнародні процеси, хоча вона значно впливає на розуміння та забезпечує певну базу знань стосовно питань міжнародного права. Варто зауважити, що доктрина в міжнародному праві більшою мірою працює з процесами, які вже відбуваються чи відбулись, та прогнозує майбутні зміни, але у питанні правонаступництва відповідальності вагомий внесок внесли самі держави своєю діяльністю, що відображалась в багатьох аспектах.

В 1850-их роках, Бурські Республіки, які стали в результаті територією підконтрольною Великій Британії, а отже остання набула правонаступництво стосовно даної території. Трохи до того, Роберт Браун отримав відмову у наданні йому права використання золотих копальнь, і, відповідно, після правонаступництва стосовно цих територій він звернувся до судів Англії. У

даній справі було постановлено, що так чи інакше, в результаті правонаступництва, така відповідальність не могла бути покладена на Велику Британію [18, с.158].

Дана справа показує нам, що перші рішення та відношення держави до питання правонаступництва відповідальності сходились на тому, що держава-спадкоємиця не може нести відповідальність за протиправні діяння держави-попередниці. Комісія ООН з міжнародного права зазначає, що таке ставлення продиктовано небажанням на той час колоніальних держав брати відповідальність за протиправні діяння «нецивілізованих держав». У той же час, комісія зазначає, що на даний момент такі рішення є більшою мірою сумнівні. Що говорити нам про те, що фактично рішення, які були винесені до встановлення сучасної системи міжнародного права хоча і можуть бути певним чином прецедентними, але їх значущість в розрізі даного питання дуже і дуже мала. Однак, дана справа нам показує відношення до інституту правонаступництва відповідальності, а отже – може слугувати прикладом еволюції відношень до правонаступництва відповідальності.

В ситуації, коли Панама відділилась від Колумбії в 1903 році, нова держава-спадкоємиця заперечила свою відповідальність стосовно шкоди майну громадян США під час пожежі в місті Колон 1844 року. Однак, в 1926 році між країнами підписали «Конвенцію про претензії». В своїй суті, даний договір передбачав передачу справи на арбітражний розгляд та ставив на розгляд питання: «Чи є, та в якій мірі Панама є державою-спадкоємицею Колумбії, що провокувало би настання відповідальності». В результаті арбітражний розгляд не проводився [19, с.302].

Дана ситуація показує нам доволі давню справу, але важливу у контексті визначення еволюції розуміння правонаступництва, так як у даній справі, держави шляхом підписання договору фактично визнали можливість правонаступництва відповідальності. Цікаво те, що на той момент можна простежити, що Панама притримувалась неприпустимості правонаступництва відповідальності, хоча, в результаті підписання договору

– вона припустила можливість настання такого результату. Однак США, також розуміючи неприпустимість правонаступництва відповідальності, дійшли до того, що в результаті заміни одного суб'єкта іншим ніхто їм не відшкодує збиток, що стало причиною ставлення під сумнів існуючий порядок неприпустимості правонаступництва відповідальності. Так, дійсно, якщо існує реальна шкода, то має бути і відповідальність, а якщо в результаті заміни суб'єкта неможна притягнути до відповідальності нікого, але у той же час існують суверенні спадкоємці державності на цій території – то і неможливо сказати, що повністю невідповідальних немає.

Наприклад, можна навести справу 1958 року, коли Об'єднана Арабська Республіка та Франція підписали угоду про відновлення культурних, економічних та фінансових відносин, в якій Об'єднана Арабська Республіка будучи державою-спадкоємицею зобов'язана повернути товари та майно громадян Франції експропрійовані Єгиптом, а також за ті предмети, які неможливо повернути чи не повернуть буде виплачена компенсація [2, с.13].

Згідно наведеної вище справи, можна констатувати, що держава-спадкоємиця на основі двосторонньої угоди прийняла на себе відповідальність в результаті об'єднання декількох країн, в яких був Єгипет, за діяння якого і були повернені речі та виплачена компенсація. Дана ситуація більшою мірою демонструє нам можливість та інструмент реалізації правонаступництва відповідальності, в крайній мірі – один із інструментів реалізації правонаступництва відповідальності. І, загалом, можна простежити, що дана ситуація не мала під собою заперечень зі сторони держави-спадкоємиці, тобто таке настання відповідальності вбачалось належним та допустимим, а отже можливість правонаступництва підтверджувалась.

У 2001 році між державами колишньої Югославії, яка на той момент вже не існувала, була підписана угода стосовно питань правонаступництва, для справедливого розподілу відповідальності між всіма державами-спадкоємицями, а також прав, обов'язків, майна та боргів. В статті 2 додатку

У цієї угоди, проголошено: «Усі претензії до Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія, які не охоплюються іншим чином цією Угодою, розглядаються Постійним об'єднаним комітетом, заснованим відповідно до статті 4 цієї Угоди. Держави-наступники інформують одна одну про всі такі претензії до Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія» [20].

Що одразу можна відзначити, так це розуміння держав, що окрім класичних речей, які можуть бути предметом правонаступництва, вони також визнають відповідальність за міжнародно-протиправні діяння, як частину правонаступництва. З цього можна винести простий висновок про існування реальної можливості правонаступництва відповідальності за міжнародні делікти, а також, що така відповідальність не може просто зникнути в результаті зміни суб'єкту міжнародного права, який вчинив міжнародно протиправне діяння. У свою чергу це підтверджує результат до якого прийшли держави в справі між США та Панамою. Також цікаво те, що був створений між п'ятьма державами-спадкоємицями спеціальний орган «Постійний об'єднаний комітет». Це може говорити нам про те, що окрім існування міжнародних судових органів, вирішення та врегулювання спірних питань правонаступництва відповідальності також може бути здійснене за допомогою спеціально створених органів, якщо на те є воля держав, що вбачають таке вирішення питання прийнятним.

Отже, підводячи підсумки даного підрозділу, важливо сказати, що у питанні еволюції розуміння правонаступництва держави стосовно відповідальності за міжнародно-протиправні діяння головну роль грають дії держав, які своєю діяльністю показують відношення до даного питання. У свою чергу таке відношення фіксується фахівцями у сфері міжнародного права та вченими, які надають пояснення таким діям та відношенням в рамках своїх наукових робіт, із подальшим осмисленням. Відповідно, ми побачили на основі двох головних теорій, що існування правонаступництва відповідальності пройшло шлях від повного заперечення до часткового прийняття, і в результаті – до повного прийняття, як державами, так і

вченими. Більшу частину часу питання правонаступництва загалом не підіймалось, так як розумілась цілком прийнятною неприпустимість правонаступництва. Однак, з плином часу, появою певної критики, практики та розуміння держав даного питання, стало очевидно, що відповідальність може бути предметом правонаступництва. Така відповідальність може бути як повна, так і часткова. Але, важливим є те, що в результаті такої еволюції розуміння простежується одне головне правило, яке застосовують доволі часто: «Питання правонаступництва відповідальності державою-спадкоємицею за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці повинно вирішуватись окремо у кожному окремому випадку». Таке правило є важливим у світлі відсутності міжнародного кодифікованого регулювання даного питання, що створює сприятливі умови для вироблення практики та визначення характерних ознак відносин у даній сфері, що у свою чергу допоможе виробити писані акти міжнародного права, які будуть прийнятими для переважної більшості держав.

РОЗДІЛ 2. ПЕРЕХІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІД ДЕРЖАВИ-ПОПЕРЕДНИЦІ ДО ДЕРЖАВИ-СПАДКОЄМИЦІ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРИТИПРАВНІ ДІЯННЯ

2.1 Порухення, що продовжуються, і ті, що закінчилися

Визначення тривалості міжнародних правопорушень напряду впливає на те, якій державі буде присвоєна та чи інша міжнародна відповідальність за міжнародно-протиправне діяння. Саме присвоєння обов'язку держави-спадкоємиці є результатом, який виходить із міжнародної відповідальності за міжнародно-протиправне діяння в рамках правонаступництва. Власне визначення порушень, що продовжуються, і тих, що закінчилися – складають інтерес для визначення не тільки якій державі приписати відповідальність, а й фактично вирішує питання чи необхідний та існує факт правонаступництва взагалі в даній ситуації. Із цього виходить, що в залежності від тривалості порушення та визначення відповідальної держави, буде визначатись питання обсягу обов'язків, які виходять із відповідальності держави. Дане питання не вбачається таким простим з позиції міжнародного права, і про це свідчить практика міжнародних судів, які зазначають на тому, що визначення початку порушення і його тривалості є частою проблемою [21, с.15].

Тривалість міжнародно-протиправного діяння складає інтерес у світлі того, що основні та вторинні наслідки для держави фактично будуть різні в залежності від тривалості порушення та причетності держави-спадкоємиці до нього. Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року мають у собі положення щодо визначення тривалості, і Комісія також звертає свою увагу на дані статті при визначенні питання тривалості порушення. Безпосередньо за визначення тривалості міжнародно-протиправного діяння відповідає стаття 14, у якій проголошено: «1) Порухення міжнародно-правового зобов'язання діянням держави, що не має тривалого характеру, відбувається в той момент часу, коли діяння

відбувається, навіть якщо його наслідки продовжуються. 2) «Порушення міжнародно-правового зобов'язання діянням держави, що має тривалий характер, відбувається протягом усього періоду, під час якого це діяння триває і залишається таким, що не відповідає міжнародно-правовому зобов'язанню» [6]. Дані дві частини статті 14 фактично відповідають нам на питання того, як міжнародним правом розуміються міжнародно-протиправні діяння та їх тривалість у часі. Перша частина зазначає на тому, що закінчене міжнародно-протиправне діяння не має під собою тривалої дії чи бездіяльності, а є вчиненням, можна сказати одразу. Текст першої частини даної статті також зазначає на тому, що для обчислення закінченого міжнародно-протиправного діяння не є важливим результатом міжнародно-протиправного діяння, який може бути тривалим у часі. З даного положення можна зробити висновок, що для визначення тривалості міжнародно-протиправного діяння не потрібно визначати певні додаткові умови чи наслідки, а має значення лише тривалість фактичної протиправної дії чи бездіяльності держави. Друга частина визначає, що міжнародно-протиправне діяння вважається тривалим, поки воно вчиняється та порушує міжнародне зобов'язання. Фактично описуючи повністю протилежний варіант розвитку подій.

Якщо розглядати закінчене міжнародно-протиправне діяння з позиції часу, то звичайною є практика присвоєння діяння саме державі-попередниці. Держава-спадкоємиця, яка скоїть одиничне міжнародно-протиправне діяння – буде відповідати лише за свої дії. Однак, в даному питанні особливий інтерес складають ситуації, коли держава-попередниця існує та коли її більше не існує. В такому разі за закінчене міжнародно-протиправне діяння постраждала держава може витребувати відшкодування з держави-спадкоємиці, якщо держава-попередниця більше не існує. Також, в певних ситуаціях територіального поділу та конкретних ситуаціях – постраждала держава може витребувати відшкодування та призвати до відповідальності одразу як державу-попередницю, так і державу-спадкоємицю (держави-

спадкоємиці) за закінчене міжнародно-протиправне діяння. Але існують і ситуації, коли держава-спадкоємиця і держава-попередниця існують одночасно, і перша не повинна нести відповідальність в результаті правонаступництва, так як існує держава, котра напряду відповідальна за закінчене міжнародно-протиправне діяння. Для держави-попередниці правонаступництво не впливає на присвоєння відповідальності. Визначення ситуації та тривалості міжнародно-протиправного діяння впливає на визначення обсягу відповідальності. Таким чином, коли відповідальність покладається на державу-спадкоємицю – ми не можемо говорити про виключну відповідальність держави-спадкоємиці за закінчене міжнародно-протиправне діяння: в кращому разі можемо говорити про виконання неповного обсягу зобов'язань, чи навіть просто відшкодування в формах, які держава-спадкоємиця може надати таке відшкодування. Важливо також розуміти, що при певних обставинах, держава-спадкоємиця може одностороннім актом чи за допомогою договору, своїми діями чи поведінкою, фактично визнати за собою при об'єктивних обставинах правонаступництво міжнародної відповідальності за закінчене міжнародно-протиправне діяння у всій її повноті.

Звісно, у даному питанні треба зазначити, що підготування до вчинення міжнародно-протиправного діяння не може бути кваліфікованим, як частина самого порушення міжнародного права. З цього виходить, що незалежно від того, чи є міжнародно-протиправне діяння завершеним чи триваючим – приготування до здійснення міжнародно-протиправного діяння не може включатись до обчислення тривалості порушення.

Правонаступництво відповідальності за міжнародно-протиправне діяння триваючого характеру та закінченого характеру – буде різним в залежності від: визначення тривалості порушення, існування держави-попередниці, залучення до порушення держави-спадкоємиці, територіальні зміни. Тривале міжнародне правопорушення, що було почате державою-попередницею, буде породжувати відповідальність для держави-

спадкоємиці, якщо вона продовжить його вчинення своїми органами шляхом дії чи бездіяльності, або визнає в результаті порушення, як своє.

Даним питанням також займався Інститут міжнародного права, що в результаті призвело до прийняття в їх резолюції статті 9 «Міжнародно-протиправні діяння, що мають триваючий чи складовий характер, вчинені чи завершені після дати правонаступництва держав», і яка своїм текстом проголошує: «1) Коли держава-спадкоємиця продовжує порушувати міжнародне зобов'язання, що складається з дії держави-попередниці, та має безперервний характер, міжнародна відповідальність держави-спадкоємиці за порушення поширюється на весь період, протягом якого діяння продовжується та залишається невідповідним міжнародному зобов'язанню; 2) Коли держава-спадкоємиця завершує низку дій або бездіяльності, ініційованих державою-попередником, що визначаються в сукупності як порушення міжнародного зобов'язання, міжнародна відповідальність держави-спадкоємиці за порушення поширюється на весь період, починаючи з першої дії або бездіяльності серії, і зберігається до тих пір, поки ці дії або бездіяльність продовжуються та залишаються невідповідними міжнародному зобов'язанню» [5]. Дана стаття говорить нам про існування двох ситуацій, коли діяння маж тривалий характер, але зазначає на тому, що таке діяння може бути одним продовжуваним у часі, а може складатись із багатьох діянь чи бездіяльності, що у сукупності розцінюється в формі порушення міжнародного зобов'язання. Фактично ми можемо говорити про ситуацію, при якій одне порушення існує в рамках однієї продовжуваної дії спочатку державою-попередницею, а потім державою-спадкоємицею. І у свою чергу також можемо говорити про ситуацію, при якій одне порушення вчиняється з перериванням, але вчиняється в рамках послідовної цілеспрямованої політики, і також складає тривалий характер.

В справі *Bijelić v. Montenegro and Serbia* був присутній саме елемент правонаступництва держав, який вимагав від Європейського суду з прав людини винести судження стосовно продовжуваного міжнародно-

протиправного діяння в контексті Європейської конвенції з прав людини. Було розглянуто порушення права на мирне володіння (та використання) майна, яке розпочалось в Державному союзі Сербії та Чорногорії до розпаду їх на дві окремі держави Чорногорію та Сербію, та в подальшому продовжувалось в Чорногорії. В даному контексті було визнано, що Чорногорія має понести виключну відповідальність за порушення після виходу із союзу [22, с.10].

Складене міжнародно-протиправне діяння врегульоване в статті 15 Статей 2001 року. Дана стаття своїм текстом проголошує: «1) Порушення державою міжнародно-правового зобов'язання за допомогою серії дій чи бездіяльності, визначених у сукупності як протиправні, відбувається, коли відбувається та дія чи бездіяльність, яка, взята разом з іншими діями чи бездіяльністю, є достатньою для того, щоб скласти міжнародно протиправне діяння. 2) У цьому випадку порушення триває протягом усього періоду, починаючи з першої з дій або бездіяльності цієї серії, і продовжується, доки такі дії або бездіяльність повторюються і залишаються такими, що не відповідають міжнародно-правовому зобов'язанню» [6]. Власне, з попередньої роботи комісії та теперішнього розгляду, можна сказати, що незважаючи на небагаточисленні випадки правонаступництва, але виникаючи час від часу – завжди буде поставати питання тривалого чи закінченого міжнародно-протиправного діяння. В розрізі складеного міжнародно-протиправного діяння важливу частину складає поступова поведінка, яка складає серію взаємопов'язаних протиправних дій. Стає зрозуміло, що певні статті передбачають настання міжнародної відповідальності за порушення, які вчинені миттєвою чи тривалою дією. Як перший так і другий варіанти можуть існувати. Комісія у коментарі до статті 15 зазначає, що до складного міжнародно-протиправного діяння можна віднести такі порушення, як: «зобов'язання щодо запобігання геноциду, апартеїду або злочинів проти людяності, систематичних актів расової дискримінації, систематичних актів дискримінації» [21, с.18].

З наведеного можна зробити висновок, що тривале та миттєве міжнародно-протиправне діяння є важливими елементами для визначення у міжнародному процесі, і, загалом, в залежності від тривалості та визнання держави своєї причетності – вони мають різний вплив у кожному конкретному випадку. При тривалих міжнародно-протиправних діяннях суд буде більшою мірою звертати увагу на оцінку наслідків для потерпілої сторони, зважаючи на те, що наслідки можуть бути значними та довгостроковими для потерпілих держав, вони у свою чергу будуть впливати на кількість та обсяг обов'язків по відшкодуванню державою-спадкоємицею. Однак, у даному разі існує певна складність, яка пов'язана із доказуванням причинно-наслідкового зв'язку низки дій та бездіяльності, які мають об'єднатись у складене чи тривале діяння. Такий розвиток подій явно сповільняє роботу суду з об'єктивних причин виходячи із необхідності доказування для сторін, та подальшого аналізу судом ситуації. Іншим чином відбувається ситуація в результаті миттєвого міжнародно-протиправного діяння, при якому причинно наслідковий зв'язок конкретної одної дії порушує міжнародне право чи зобов'язання держави.

В справі Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia) ми можемо спостерігати (у пункті 79) вирішення питання миттєвого та тривалого порушення. Відповідно, в результаті запуску роботи дамби та спуску води, сам спуск, незважаючи на те, що наслідки були тривалими, але сама дія була визнана миттєвою, від чого порушення не мало тривалого характеру. Міжнародний суд ООН в результаті постановив, що Словаччина не має нести відповідальність за продовження порушення в повній мірі, яке було здійснено першочергово Чехословаччиною, але у свою чергу вона може нести відповідальність стосовно певних зобов'язань в рамках правонаступництва за міжнародно-протиправне діяння Чехословаччини [23, с.51].

Важливо зазначити, що тривале та складене міжнародно-протиправне діяння знайшли своє відображення в проекті статей Комісії в статті 7 та 7 bis.

Говорячи про тривале міжнародно-протиправне діяння, потрібно розглянути статтю 7, яка проголошує: «Коли міжнародно-протиправне діяння держави-спадкоємиці має тривалий характер у зв'язку із міжнародно-протиправним діянням держави-попередниці, міжнародна відповідальність розповсюджується тільки на наслідки її власного діяння після моменту правонаступництва. Якщо та у тій мірі, в якій держава-попередниця приймає та визнає діяння держави-попередниці як своє власне, міжнародна відповідальність держави-спадкоємиці розповсюджується на наслідки такого діяння» [7]. У даній статті ми можемо бачити загальне правило та відношення, при якому держава-спадкоємиця відповідальна лише за ті протиправні діяння тривалого характеру, які склались після правонаступництва, і вчинені безпосередньо державою-спадкоємицею: за що вона і несе міжнародну відповідальність. Міжнародно-протиправні діяння мають відноситись тільки до держави-спадкоємиці, а не держави-попередниці. Однак, стаття своїм тестом передбачає особливу ситуацію, яка сходиться на тому, що відповідальність за діяння держави-попередниці можлива в тому випадку і тій мірі, в якій вона сама визнає та приймає діяльність держави-попередниці в якості своєї. Тобто, даний проект статті своїм текстом розглядає питання правонаступництва відповідальності при тривалому міжнародно-протиправному діянні з такої позиції, яка передбачає неможливість автоматичного правонаступництва відповідальності та присвоєння міжнародно-протиправного діяння державі-спадкоємиці. У свою чергу така позиція жодним чином не впливає на право третіх постраждалих держав вимагати від держави-спадкоємиці чи держав-спадкоємиць понести відповідальність за міжнародним правом. Також можна спостерігати певну системність підходів із Статтями про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року та Резолюцією Інституту міжнародного права. Дане положення, як можна побачити, ґрунтується на основі загальної теорії міжнародної відповідальності держави. Загалом, питання виключної відповідальності держави-спадкоємиці залишається відкритим, так як на це

впливають певні фактори, наприклад: визнання та продовження діяння державою, вимоги постраждалих держав, тривалість порушення, судження суду про тривалість чи системність. Тобто, об'єм відповідальності, яку отримає держава-попередник та держава-спадкоємиця може бути різний в залежності від ситуації. Наприклад, може бути класична ситуація, коли після правонаступництва держава-спадкоємиця продовжує тривале міжнародно-протиправне діяння, та прямим чи опосередкованим шляхом визнає і підтримує таку діяльність, що в результаті викликає виключну відповідальність держави-спадкоємиці. Однак, можлива ситуація, в якій держава-спадкоємиця не визнає та не підтримує міжнародно-протиправне порушення держави-попередниці, але за певних причин продовжує його здійснення, і у такому разі відповідальність наступить лише за її власні дії.

В арбітражній справі *Lighthouses Arbitration* було розглянуто питання тривалого діяння, яке було розпочато в державі-попередниці, а підтримано та продовжено в державі-спадкоємиці. Було визначено, що Греція, яка поглинула нові території (Острів Крит) та ставши державою-спадкоємицею стосовно даної території визнавала та продовжувала своїми діями порушення міжнародного зобов'язання, що мало тривалий характер, і породжувало відповідальність держави-спадкоємиці у повній мірі, так як вона визнавала порушення почате до моменту правонаступництва, як своє після дати правонаступництва [21, с.16].

Говорячи про ситуацію в світлі статті 7 bis, нас першочергово цікавить частина 2 та 3, які проголошують: «2) Порушення державою-спадкоємицею міжнародно-правового зобов'язання за допомогою серії дій чи бездіяльності, визначених у сукупності як протиправні, відбувається, коли відбувається та дія чи бездіяльність держави-спадкоємиці після правонаступництва, яка, взята разом з іншими діями чи бездіяльністю, є достатньою для того, щоб скласти міжнародно протиправне діяння. 3) Положення пунктів 1 та 2 не зачіпають питання про те, чи може порушення міжнародно-правового зобов'язання державою-спадкоємицею відбутися за допомогою серії дій чи

бездіяльності, які в сукупності визначаються як протиправні, котра починається в державі-попередниці і продовжуються в державі-спадкоємиці» [24, с.295]. Пункт 2 більшою мірою описує ситуацію, при якій складене діяння відноситься до держави-спадкоємиці за яке вона несе відповідальність. Важливою особливістю є те, що дії та бездіяльність, які присвоюються державі-спадкоємиці – можуть бути вчиненими до та після дати правонаступництва. Якщо одна держава включить до складу своєї території іншу державу чи частину її території, то вона стане державою-спадкоємицею стосовно даної території із всіма міжнародно-правовими наслідками правонаступництва. Також цей пункт забезпечує розуміння того, що держава-спадкоємиця буде відповідати лише за свою серію дій та бездіяльності. Найбільший інтерес представляє собою пункт 3, який своїм текстом описує ситуацію, при якій серія протиправних дій розпочата державою-попередницею, а завершена – державою спадкоємицею після дати правонаступництва. В ситуації складеного міжнародно-протиправного діяння, фактично, ми можемо в залежності від точки зору говорити про вчинення міжнародно-протиправного діяння в серії дій, що буде продовженням діяльності держави-попередниці, але у той же час, ми можемо розцінювати цю ситуацію в рамках дій лише держави-спадкоємиці. Тобто держава несе відповідальність за її власні дії. Від цього, Комісія у своєму проекті статей залишила питання відповідальності за складене міжнародно-протиправне діяння – відкритим.

В справі *Ireland v. the United Kingdom* Європейський суд з прав людини розглядав справу, в якій хоча і було порушення за статтею Європейської конвенції з прав людини, але характер діянь мав міжнародний характер, що дозволяє застосувати рішення суду для визначення характеру складеного діяння та відповідальності за нього. Таким чином, суд визначив, що практика, яка полягає у виконання ідентичних, багаторазових та взаємопов'язаних діянь державою – складає не самостійні порушення, що

беруться окремо, а складає послідовну та систематичну серію діянь в розрізі одного порушення [25].

Отже, підводячи підсумок стосовно порушень, що продовжуються, та тих, що завершилися можна сказати, що в кожній із цих ситуацій буде визначальним спеціальний контекст ситуації, який притаманний даному випадку. Визначення закінчених та тривалих порушень має значення для встановлення первинних та вторинних зобов'язань, а також впливає на винесення судом рішення про припинення того чи іншого міжнародно-протиправного діяння. Закінчене та тривале порушення в різних контекстах правонаступництва та ситуацій породжують різні відносини із присвоєння певного обсягу відповідальності. Також, для визначення закінченого та тривалого порушення важливо розуміти, що ті чи інші приготування до скоєння міжнародно-протиправного діяння та існування наслідків порушення у часі. Таке розмежування фактичної дії, яка може бути миттєвою чи тривалою, а також підготовчих етапів та наслідків має значення для визначення відповідальності в контексті різних ситуацій правонаступництва. Тобто, першочергово визначення тривалості порушення в часі складає інтерес для визначення відповідальності та її обсягу. Звісно, розгляд певного порушення та його тривалості також може складати інтерес для судового розгляду, в результаті якого можна провести причинно-наслідковий зв'язок, чи навпаки спростувати його. Зважаючи на текст Статей про відповідальність держави, проекту статей Комісії та резолюції Інституту міжнародного права, також можна сказати про те, що визначення тривалості порушення та його суб'єкта в контексті правонаступництва має на меті не тільки обвинувачення та покладання відшкодування на державу, а й має функцію забезпечення теорії неприпустимості автоматичного правонаступництва в різних ситуаціях територіального поділу. Кажучи простіше – держава-спадкоємиця в результаті правомірного відділення від держави-попередниці (яка все ще існує) не повинна нести відповідальність за неї, а буде нести відповідальність лише за свої закінчені, тривалі або складені міжнародно-протиправні діяння.

Аналогічним чином в інших ситуаціях, які не були ускладнені поділом та множинністю держав-спадкоємиць. Однак, незважаючи на те, що держава-спадкоємиця при тривалому міжнародно-протиправному порушенні може і буде нести відповідальність за свої дії, існують виключення з правил, при яких держава може розцінювати певне порушення, як таке, що відноситься до неї – визнає порушення, як власне. У свою чергу така ситуація викликає виключну міжнародну відповідальність за міжнародно-протиправне діяння. Також важливо зазначити, що міжнародна відповідальність за тривалі та складені міжнародно-протиправні діяння в контексті правонаступництва - не набула сталої практики у судах та між державами, що у свою чергу залишає питання правонаступництва в даному розрізі відкритим та ситуативним. Більш сталі рішення були винесені в розрізі правонаступництва закінчених міжнародно-протиправних порушень, але практика покладання певних зобов'язань та відшкодування на державу-попередницю все ще потребує детального розгляду та дослідження. Однак, на даний момент вже можливо говорити про існування характерних особливостей та принципів у цій галузі.

2.2 Присвоєння державі-спадкоємиці відповідальності держави-попередниці та форми відшкодування в результаті правонаступництва

Коли ми говоримо про відповідальність держави-спадкоємиці, то першочергово потрібно розуміти, що міжнародно-протиправне діяння не присвоюється державі-спадкоємиці, але воно є таким, що впливає на неї за особливих умов. У свою чергу це створює певні особливості в галузі відшкодування шкоди, якої зазнала постраждала держава.

В ситуації наявності міжнародно-протиправного діяння, міжнародне право та співтовариство прагне до визначення наявності такого діяння і його протиправності згідно існуючих приписів, визначення форми та обсягу відповідальності, та притягнути державу до відповідальності. І в даному разі, згідно Статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння

2001 року та концепції відповідальності конкретної держави за конкретне порушення, яка відображена в суміжних конвенція та резолюціях – міжнародно-протиправне діяння присвоюється саме тій державі, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння своєю дією чи бездіяльністю, що складало порушення міжнародного права і порушувало міжнародні зобов'язання держави. Однак, сам факт правонаступництва та зміни суб'єктів міжнародного права, які несли міжнародні зобов'язання та вчинили міжнародно-протиправне діяння – породжує особливі відносини в рамках правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. Саме в даному питанні і розкривається важливість нюансованого підходу до розуміння правонаступництва відповідальності та його форм в різноманітних контекстах та ситуаціях. Можна таким чином констатувати, що присвоєння міжнародно-протиправного діяння державі та послідуєча відповідальність держава можуть розумітись разом і окремо в залежності від ситуації. правонаступництво – не впливає саме на присвоєння міжнародно-протиправного діяння, але послідуєча відповідальність складає предмет правонаступництва за особливих умов. Таким чином, хоча міжнародно-протиправне діяння присвоюється державі-попередниці, в ситуації припинення існування держави-попередниці, відповідальність за міжнародно-протиправне діяння на витребуванням потерпілої держави – може бути покладена на державу-спадкоємицю чи держави-спадкоємиці. З цього виходить, що відповідальність держави-спадкоємиці полягає у зобов'язаннях з надання відшкодування в формах, в котрих держава-спадкоємиця може їх надати. Простежується певна особливість, яка полягає у тому, що правонаступництво відповідальності тісно покладається на теорію неприпустимості правонаступництва, але не передбачає автоматичного застосування чи заперечення застосування її в рамках даної теми. Тут можна говорити про існування виключення з правил, які полягають у: існуванні тривалих порушень; існуванні повстанських та інших рухів; існуванні вимоги потерпілої держави щодо виконання певних зобов'язань від держави-

спадкоємиці в ситуації припинення існування держави-попередниці [21, с.14].

Відповідно, питання присвоєння відповідальності за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці на даний момент не може бути вирішено у користь повного заперечення неприпустимості правонаступництва відповідальності, так як існує певна низка особливих ситуацій та виключень, які провокують настання такого правонаступництва. Різні територіальні поділи будуть провокувати різний підхід та розуміння правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, а також різну класифікацію діянь. Такі дії чи бездіяльність можуть бути розцінені не в контексті правонаступництва відповідальності за тривалі чи закінчені порушення, а як окреме порушення держави, що несе відповідальність лише за свої діяння. Також потрібно розуміти, що держава може відповідною односторонньою заявою чи безпосередньо своїми діями взяти на себе відповідальність за міжнародно-протиправне діяння, що породить для неї міжнародно-правові наслідки такого діяння.

З цього виходить, що в рамках даної теми важливо розуміти, що правонаступництво не впливає на присвоєння міжнародно-протиправного діяння, але у свою чергу правові наслідки також не зникають в разі припинення існування держави-попередниці. В такому розрізі ми говоримо про правонаступництво зобов'язань, які виходять із відповідальності держави-попередниці. В рамках даної теми правонаступництво відповідальності за міжнародно-протиправні діяння виступає не як перейняття відповідальності держави-попередниці як такої, а як передача прав та зобов'язань, що виходять із міжнародної відповідальності держави-попередниці

Застосування форм відшкодування в контексті правонаступництва є особливою задачею в залежності від ситуації в якій проходить таке правонаступництво. Наявність міжнародної відповідальності та передача зобов'язань та прав із неї не складає головний критерій визначення форми

відповідальності, також на це значною мірою впливає матеріальна та фізична можливість держави до надання відшкодування в тих формах, в яких вона може її надати. Тобто форми відшкодування у міжнародному праві тримають певний баланс між правовою основою та матеріальною реальністю, які зумовлюють обрання та застосування форми відшкодування. Як ми знаємо, особливі обставини правонаступництва, тривалі та закінчені порушення – зумовлюють різні за своїм обсягом наслідки. Відповідно, можна говорити про те, що відшкодування може бути здійсненим в матеріальній та нематеріальній формі. В ситуації правонаступництва держава-попередниця чи держава-спадкоємиця, чи навіть ці дві держави одразу, в залежності від конкретних обставин справи – будуть нести різну за обсягом та кількістю відповідальність у формі відшкодування. В даному випадку звичаєве міжнародне право та статті щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння стоять на принципі повного відшкодування, що в контексті правонаступництва, як вже було неодноразово зазначено – потребує виключень із правил та нюансованого підходу. Однак даний принцип визначається диспозитивним, від чого можна говорити про можливість обговорення форми та обсягу відшкодування в залежності від конкретної ситуації. В ситуації правонаступництва, коли держава-спадкоємиця перейняла відповідальність держави-попередниці, яка припинила своє існування, але перша повинна понести відповідальність, то потерпіла держава може вимагати відшкодування не в повному обсязі чи навіть відмовитись від вимог повністю, якщо іншого не передбачено договорами. Відповідно, якщо говорити про конкретні форми відшкодування, то загалом вони є класичними для міжнародного права, але складають особливий інтерес в рамках правонаступництва, такі форми складають: реституція, компенсація, сатисфакція, запевнення з гарантіями недопущення повторного вчинення.

Говорячи про реституцію, то дана форма відшкодування є найбільш поширеною та складає головний засіб відшкодування у міжнародному праві.

Однак, в рамках правонаступництва можливі такі ситуації, при яких реституція може бути просто неможливою, так як предмет реституції може залишитись в межах території вже іншої держави, чи не належати державі до якої застосовується реституція. Тобто, головна перешкода до застосування реституції в контексті правонаступництва – це матеріальна неможливість. Така матеріальна неможливість може з'являтися в результаті знищення предмету реституції, чи знищення інших матеріальних предметів, які охороняються міжнародним правом. Також така матеріальна неможливість здійснити реституцію, як вже було зазначено, може походити із територіальних змін, які унеможливають реституцію як для держави-попередниці так і для держави-спадкоємиці. В такому разі держави мають йти на співробітництво для досягнення мети реституції. Однак, існують ситуації, коли реституція можлива лише за участі та покладання її лише на одну державу-спадкоємицю, так як певний матеріальний об'єкт чи об'єкт, який створює порушення міжнародного права – знаходиться повністю на її території. Витребувати реституцію з інших суб'єктів міжнародного права, навіть якщо вони є державами-спадкоємицями просто недоцільно. Матеріальна реституція в даному випадку полягає у відновленні попереднього стану до порушення, і має ліквідувати наслідки міжнародно-протиправного діяння.

В своїй праці Камишанський М. М. зазначає на такому: «Крім того, концепція реституції не має універсального визначення. Відповідно до одного з них реституція полягає у відновленні *status quo ante*, тобто ситуації, що існувала до вчинення протиправного діяння. За іншим визначенням реституцією є встановлення або відновлення ситуація, яка існувала б, якби протиправне діяння не було вчинено» [26, с.145]. З даного визначення стає зрозуміло, що в міжнародному праві можливі ситуації, коли упущена вигода також може підпадати під реституцію. Однак, в рамках Статей 2001 року було ввібрано вузьке поняття реституції, що говорить нам про відсутність необхідності брати до уваги упущену вигоду чи інші гіпотетичні ситуації в

рамках правонаступництва, і безпосередньо застосування реституції. Однак, дана вигода може бути витребувана в рамках інших форм відшкодування. Моделювання інших гіпотетичних ситуацій вбачається невідповідним цілям реституції, і має багато проблем в рамках логічного аргументування такої необхідності в даному розрізі.

Реституція також може бути юридичною, тобто націленою на зміну чи скасування рішення органів держави, прийняття якої порушує міжнародні зобов'язання. Така форма реституції може скасувати: законодавчий акт, адміністративне чи судове рішення. Міжнародні суди та арбітражі, чи навіть згідно із міжнародним договором, можуть постановити про зобов'язання для держави-спадкоємиці зробити правки в законодавчий акт чи повністю скасувати його, якщо такий був прийнятий державою-попередницею та порушує міжнародне право. Можлива ситуація скасування чи поновлення концесії, скасування чи поновлення якої порушувало міжнародні зобов'язання. Судові органи на національному рівні також можуть переглянути чи скасувати рішення попередніх судових органів, які більше не існують чи не володіють компетенцією розглядати справи щодо іншої території та громадян нової держави. Відповідно, можна допустити, що в рамках правонаступництва, постраждала держава, маючи переважне право вимагати відшкодування в конкретних формах, може застосувати в конкретній ситуації матеріальну чи юридичну реституцію до держави-спадкоємиці чи держави-попередниці, у тій мірі та формах, в яких того потребують конкретні обставини. Дане твердження також співпадає із розумінням можливості відшкодування неповного обсягу відповідальності для держави-спадкоємиці в контексті правонаступництва. Важливо також розуміти, що юридична реституція також може бути неможливою з аналогічних причин для держави-попередниці та держави-спадкоємиці в залежності від ситуації.

У своїй роботі Грабович Т. А. стосовно реституції у міжнародному праві доходить такого висновку: «Реституція може приймати форму

матеріального відновлення (“*restitutio in integrum*”), зокрема повернення території, осіб, майна, або нематеріального відновлення (“*restitutio in pristinum*”), зокрема зміни юридичної ситуації. Для відшкодування відповідальною державою заподіяної міжнародно-протиправним діянням шкоди, що має на меті ліквідувати наслідки такого діяння, може бути необхідним застосування як окремих форм відшкодування (реституції, компенсації, сатисфакції), так і сукупності таких форм, що встановлюється в кожному випадку, виходячи із сутності первинного міжнародно-правового зобов’язання, порушеного міжнародно-протиправним діянням, обсягу заподіяної шкоди, інтересів потерпілої держави й вимог розумності й справедливості» [27, с.35]. Важливо є те, що реституція хоча і може виступати самостійною вимогою, але в розріз міжнародного права, і в контексті правонаступництва – найбільший результат досягається за допомогою використання: по-перше, всіх форм відшкодування, якщо того потребує ситуація; по-друге, саме застосування реституції в її двох проявах є важливою складовою відшкодування, так як порушення найчастіше несе матеріальну та нематеріальну шкоду.

Прикладом матеріальної реституції може виступати така ситуація правонаступництва, при якій в 1958 році Франція та Об’єднана Арабська Республіка прийняли Генеральну угоду для урегулювання проблем, які виникли в результаті відносин між державами на єгипетській території до моменту правонаступництва. В результаті, республіка повинна була зняти з обліку відповідне майно, повернути його власникам, відносити матеріальні права, та у разі неможливості повернення майна – виплатити еквівалентну суму згідно преамбули та статті 5 угоди [29].

Прикладом юридичної реституції може виступати рішення в справі «Мартіні», в котрому арбітражний суд постановив, що Венесуела має анулювати рішення її національного суду, так як воно порушувало договірні зобов’язки перед Італією [30]. Також можна навести справу «Ордер на арешт від 11 квітня 2000 року», де Міжнародний суд ООН підтримав вимогу

Демократичної Республіки Конго на відізвання та анулювання міжнародного ордеру на арешт зі сторони Бельгії [31, с.31-32].

Комісія з міжнародного права ООН прийняла проект статті 18, який стосується реституції, текст якої проголошує: «1) У випадках правонаступництва держав, коли держава-попередниця продовжує існувати, ця держава зобов'язана здійснити реституцію, якщо і в тій мірі, якою реституція не є матеріально неможливою або не тягне за собою зовсім непропорційний тягар. 2) Якщо, зважаючи на природу реституції, тільки держава-спадкоємиця або лише одна з держав-спадкоємиць у змозі здійснити таку реституцію або якщо реституція неможлива без участі держави-спадкоємиці, держава, яка потерпіла від міжнародно-протиправного діяння держави-попередниці, може вимагати від цієї держави-спадкоємиці здійснення такої реституції чи участі у її здійсненні. 3) Пункти 1 і 2 не зачіпають будь-якого розподілу відповідальності чи іншої угоди, яка може існувати між державою-наступником та державою-попередником» [7].

Перша частина проекту даної статті описує нам ситуацію, коли правонаступництво відбулось, але в його результаті міжнародно-протиправне діяння та відповідальність за цього присвоюється державі-попередниці, так як саме вона має відповідати за свої діяння. Дане твердження вбачається необхідним, так як нова держава-спадкоємиця, у свою чергу, має відповідати лише за свої міжнародно-протиправні діяння, і в даній ситуації вимагання реституції від неї не вбачається повністю доцільним в автоматичному порядку. Інший текст першої частини зауважує на тому, що така реституція має бути матеріально можливою та пропорційною за своїм тягарем. Дана частина говорить нам про необхідність встановити можливість реституції в результаті правонаступництва, так як, в такому разі може бути необхідність задіяння держави-спадкоємиці для тих чи інших процесів реституції. В даному розрізі важливим є питання визначення належності присвоєння порушення, впливу територіальних змін, можливості органів винести належні рішення зі зміни правового статусу стосовно певних питань,

визначення обсягу та суб'єктного спрямування законних вимог потерпілої держави в рамках реституції. Друга частина даної статті безпосередньо описує ситуацію, коли здійснення реституції неможливо без держави-спадкоємиці, чи тільки держава-спадкоємиця може здійснити таку реституцію у зв'язку із особливостями правонаступництва. Відповідно, дана частина вже більшою мірою описує ситуацію правонаступництва стосовно зобов'язань держави-попередниці, які мають бути врегульовані шляхом застосування до держави-спадкоємиці реституції у тих формах та обсязі, які вважаються потерпілою державою необхідними для відновлення попереднього стану речей до моменту здійснення міжнародно-протиправного діяння, але не більшою, аніж така держава може надати. Подальший текст передбачає ситуацію, коли саме потерпіла держава звертається з такою вимогою, а також зазначає на тому, що потерпіла держава може долучити до реституції державу-спадкоємицю, для здійснення реституції державою-попередницею. Тут ми вже можемо спостерігати множинність вимог в рамках реституції, які можуть стосуватись всіх держав, які причетні до справи, і мають понести відповідальність шляхом реституції. В такому разі реституція невизначена за обсягом стосовно держави-спадкоємиці, і, вбачається логічним допустити, що дане питання є суто диспозитивним та залежить від великої кількості обставин. Також, можна зазначити на тому, що потерпіла держава може як закликати державу-спадкоємицю до реституції, а може і не закликати, про що говорити нам дана частина. Тобто, потерпіла держава може відмовитись від своїх вимог за міжнародним правом. Третя частина статті зазначає на тому, що дана стаття передбачає застосування даних положень в ситуації, коли домовленостей про розподіл відповідальності між державами-спадкоємицями та державою-попередницею не існує. Тим самим дана частина підтримує думку про те, що в даній галузі договір має першочергове значення, як джерело права, так як єдиного регулювання даної галузі не існує. Але у той же час вона надає міжнародно-

правову основу згідно приписів міжнародного права та практики держав у цьому питанні.

Іншою формою відшкодування виступає – компенсація. Компенсація за своєю суттю найчастіше використовується, як допоміжна форма відшкодування в додаток до реституції чи інших форм відшкодування. Проте, вона може бути і самостійною формою відшкодування за порушені зобов'язання в залежності від ситуації. Стає зрозуміло, що компенсація є відповіддю на порушення міжнародного зобов'язання, яке спровокувало втрати у матеріальному виразі, і може бути застосована до будь-якої обчислюваної втрати в грошовій сумі.

Грабович Т.А в своїй праці доходить такого висновку: «Дійшли згоди, що компенсація здійснюється щодо «фінансово обчислюваної шкоди», водночас сатисфакція є відповідним засобом правового захисту за шкоду, що піддається нефінансовій оцінці. Фінансово обчислюваною є будь-яка шкода, яка може бути оцінена фінансово. Це виключає компенсування моральної шкоди державі. Однак моральна шкода відшкодовується громадянам, якщо держава заявляє про це в порядку дипломатичного захисту. Це означає, що фінансово обчислювана шкода може включати не лише матеріальну шкоду громадянам, як-от заробіток, а також і нематеріальну шкоду, як-от втрата близьких людей, біль і страждання» [32, с.117]. З даного висновку можна відкреслити, що відшкодування у формі компенсації можливе також за нанесену моральну шкоду (та загалом нематеріальну) постраждалій державі та громадянам. Так, дана ситуація цілком можлива виходячи із розуміння примату постраждалої держави вимагати справедливої компенсації в тих формах, в яких вона вважає доцільними, пропорційними та відповідними міжнародному праву. Все залежить в даному випадку від судового рішення, чи від договору між державами щодо даного питання.

Якщо розглядати питання принципів компенсації із огляду на існуючі Статі про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, то можна виділити такі принципи: відшкодування у повному обсязі,

причини та наслідку, виміру цілеспрямованої чи нецілеспрямованої шкоди, справедливості.

Говорячи про дані принципи в контексті правонаступництва, то можна простежити певні особливості. Розглядаючи принцип повного відшкодування, як вже було зазначено, ми не можемо одразу допустити можливість відшкодування в повному розмірі від держави-спадкоємиці, зважаючи на особливості поведінки держави та загальної суті ситуації. Принцип причини та наслідку в розрізі даного питання складає важливе значення у взаємодії із попереднім принципом, і причинно-наслідковим зв'язком дій держави-спадкоємиці в контексті правонаступництва. Вимога компенсації від держави-спадкоємиці може бути прийнятною у ситуації, коли є прямий зв'язок між порушенням зобов'язання і діями держави, що спричинило настання шкоди та порушення зобов'язання, та у подальшому може відноситись до держави-спадкоємиці в результаті правонаступництва.

Стосовно зв'язку органу та територіальної одиниці держави-попередниці та впливу даних факторів на правонаступництво можна навести справу «Bijelić v. Montenegro and Serbia». В даній справі Сербія зазначила, що кожна держава має захищати права та свободи людини і громадянина на своїй власній території, а саме виконавче провадження вчинялось лише за допомогою компетентних органів Чорногорії, і в силу цього Сербія не може бути визнаною відповідальною за будь-які порушення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які були вчинені Чорногорією до розпаду їх союзу і проголошення нею незалежності. У зв'язку з чим Європейський суд з прав людини постановив, що відповідальність за порушення Конвенції несе Чорногорія, і внаслідок чого має виплатити компенсацію та забезпечити належне виконання рішення національного суду [22].

У противагу цьому принципу можна зазначити, що такий зв'язок в результаті правонаступництва може бути втраченим чи дуже нестійким, що унеможливить призначення компенсації в окремих випадках. Наступний

принцип виміру цілеспрямованої чи нецілеспрямованої шкоди має важливе значення в розрізі оцінки дій чи бездіяльності держави-попередниці та держави-спадкоємиці, які спричинили настання шкоди у більшому вимірі. В контексті правонаступництва, можна сказати, що держава-спадкоємиця не може і не має компенсувати шкоду в грошовому вимірі більшу, ніж мала її сплатити держава-попередниця. Також дане питання складає предмет інтересу в ситуації множинності держав-спадкоємиць, в результаті створення яких матеріальне відшкодування повинне розподілитись певним справедливим чином, який залежить від судового розгляду, договору, чи волі держав, або інших факторів. Так чи інакше, загальне правило в даній ситуації – грошове відшкодування не може бути витребуване у більшому розмірі від держави-спадкоємиці, ніж його мала сплатити держава-попередниця. Питання оцінки загального розміру грошової шкоди залишається відкритим для конкретних ситуацій. Принцип справедливості в даному контексті існує для ситуацій, коли міжнародні суди чи держави за допомогою договору визначають розмір грошової суми для компенсації, в ситуації, коли неможливо одразу визначити суму втрат та шкоди. Однак, в результаті застосування даного принципу можлива ситуація, коли мова буде йти не про виплату, а про відшкодування грошової суми в іншій формі, одна котра пов'язана із фінансовими активами чи іншими матеріальними об'єктами, які володіють грошовою цінністю в певному еквіваленті. Особливість компенсації полягає у тому, що фактично у неї не може бути елементу матеріальної неможливості виконання, що відрізняє дану форму відшкодування від реституції. В такому розумінні компенсація виступає універсальною формою відшкодування, але потрібно розуміти, що не всі ситуації потребують її. Також важливо розуміти, що держава-спадкоємиця може здійснювати відшкодування за певних умов, таких як: прямий зв'язок дії, території та порушення; трансформація державного органу держави-попередниці, який вчинив порушення і діє як орган держави-спадкоємиці після правонаступництва.

Відповідно, Комісія з міжнародного права ООН винесла такий проект статті 19, який стосується компенсації: «1) У випадках правонаступництва держав, коли держава-попередниця продовжує існувати, ця держава зобов'язана компенсувати шкоду, заподіяну її міжнародно-протиправним діянням, наскільки така шкода не відшкодовується реституцією. 2) В особливих обставинах держава, яка потерпіла від міжнародно протиправного діяння, може вимагати компенсації від держави-спадкоємиці або однієї з держав-спадкоємиць за умови, якщо держава-попередниця перестала існувати або що ця держава-наступник продовжує отримувати вигоду з такого діяння після дати правонаступництва. 3) Пункти 1 і 2 не зачіпають будь-якого розподілу відповідальності чи іншої угоди, яка може існувати між державою-спадкоємицею та державою-попередницею» [7].

Перша частина статті описує нам ситуацію в рамках правонаступництва, коли держава-попередниця існує, і саме вона повинна здійснити компенсацію за власні діяння. Також існує зауваження, яке відсилає нас до розуміння того, що компенсація виступає допоміжним засобом реституції, і має доповнювати реституцію в тих місцях, де вона не може самотійно, як форма відшкодування, покрити всю шкоду. Однак, ніщо не заперечує проти застосування компенсації у формі основного засобу відшкодування: про це нам говорить практика держав в даній сфері. В даному разі, таке положення деталізує відносини, а не встановлює сатисфакцію лише як додатковий засіб відшкодування. Друга частина говорить нам про ситуацію, коли держава-попередниця вже не існує, однак необхідність відшкодування за допомогою сатисфакції не зникла. В такому разі зазначається, що потерпіла держава є в праві вимагати відшкодування від держави-спадкоємиці чи від декількох держав-спадкоємиць одразу в ситуації припинення існування держави-попередниці. Треба приділити увагу словам про «особливі обставини», які говорять нам про необхідність визначення зв'язку дії, території, порушення та органів держави-спадкоємиці із державою-попередницею і відповідальністю за міжнародно-протиправне

діяння. Тобто існує певна гнучкість розуміння впливу об'єктивної ситуації на форму та обсяг форми відшкодування. Послідуючий текст описує особливу ситуацію, яка тривала у часі і зазначає на отриманні певної вигоди державою-спадкоємицею в результаті здійснення міжнародно-протиправного діяння державою-попередницею. Дана ситуація не вбачається вже порушенням, однак, і нормальною її назвати також неможливо. Вбачається зрозумілим, що таке отримання вигоди в результаті міжнародно-протиправного діяння базується на порушенні міжнародного права, хоча фактичної дії держави-спадкоємиці може і не бути, що унеможлиблює її відповідальність за свої власні дії в рамках відповідальності держави. І в такому разі вимога потерпілої держави є доволі виправданою та законною, особливо, коли негативні наслідки порушення все ще впливають на потерпілу державу. Третя частина говорить нам про можливість існування домовленостей між державою-попередницею та державою-спадкоємицею, які впливають на компенсацію та можливий розподіл між державою-спадкоємицею і державою-попередницею, тільки між державами-спадкоємицями (особливо якщо держави-попередниці вже не існує), між всіма державами-спадкоємицями та державою-попередницею.

Наступною формою відшкодування може виступати сатисфакція. В рамках правонаступництва сатисфакція викликає певну кількість запитань стосовно прийнятності її, як форми відшкодування зі сторони саме держави-спадкоємиці. Так як міжнародно-протиправне діяння присвоюється державі-попередниці, то і витребувати сатисфакції від держави-спадкоємиці у багатьох випадках було б недоцільно, але такі ситуації можуть бути. Сатисфакції є класичною формою відшкодування на рівні із реституцією і компенсацією, і тому вбачається логічним допустити, що така форма відшкодування може також бути прийнятною для ситуацій правонаступництва. За своєю природою, сатисфакція призвана відшкодувати нематеріальну репутаційну чи політичну шкоду, яка була нанесена державою і не може бути взагалі виміряна у грошовому еквіваленті. Відповідно,

сатисфакція може бути здійснена за допомогою визнання вини, винесення співчуття, офіційним вибаченням, проведення розслідування за фактом порушення, створення фондів для компенсацій, встановлення дисциплінарної чи кримінальної відповідальності для осіб, які спричинили міжнародно-протиправне діяння.

Український інститут з прав людини зазначає, що сатисфакції в конкретних проявах притаманно виступати в таких заходах, як: публічне вибачення, публічні меморіали, гарантії неповторення, зміни у відповідному законодавстві та практиці, а також притягнення до відповідальності тих осіб, що винні в порушенні прав людини [33, с.7]. Хоча робота в даному разі проводилась в розрізі, який не передбачав правонаступництва і міждержавних відносин з відшкодування, але якісно відображає суть заходів сатисфакції.

В даному розрізі складає важливе питання проведення розслідувань за фактом порушення міжнародного права особами, що спричинили настання міжнародно-протиправного діяння держави. З однієї сторони, потерпіла держава може витребувати сатисфакцію в такій формі, але постає питання, яким чином та якою мірою даний процес буде міжнародним, так як більшість держав так чи інакше пов'язана міжнародними зобов'язаннями, і в будь-якому разі буде переслідувати таких осіб. З іншої сторони, в такому плані сатисфакція виступає додатковим засобом, який зобов'язує державу до дії в цьому напрямі, і певним чином задовольняє нематеріальну потребу постраждалої держави. Так чи інакше, практика держав-спадкоємиць показує, що проведення розслідувань і винесення вироків за злочини, які були вчинені до дати правонаступництва – можливі, але їх зв'язок саме із правонаступництвом дуже слабкий, але у той же час не можна говорити про автоматичну неможливість витребування сатисфакції в такій формі.

Для демонстрації такої ситуації можна навести приклад справи «Обвинувач проти Радована Станковича». В даній справі Станкович був звинуваченим у згвалтуванні та работоргівлі, як у злочинах проти людяності і

порушення законів та звичаїв війни. Самі порушення були вчинені в Югославії до дати правонаступництва у окрузі Фоча. В результаті справа була передана за місцем вчинення владі Боснії та Герцеговини, які у судовому порядку визнали його винним у даних злочинах і присудили спочатку 16 років ув'язнення, а потім 20 років [34]. По-перше, дана справа показує можливість підсудності за територіальною ознакою. По-друге, в результаті передання такої справи владі за правонаступництвом – розгляд і засудження також можливе. По-третє, так як були порушені зобов'язання держави *erga omnes*, причетні та зацікавлені держави можуть призвати державу-спадкоємицю до здійснення сатисфакції. Хоча в даній справі такого факту не було зафіксовано, але таке цілком можливо за певних обставин.

Український інститут з прав людини також зазначає на подібній ситуації, та наводить такий приклад: «Африканський суд з прав людини і народів лише нещодавно почав приймати рішення про присудження компенсацій жертвам порушень Африканської хартії. Нещодавно було винесено рішення щодо права на відшкодування збитків родичам жертви вбивства, в цій справі суд не лише призначив виплату компенсації вдові жертви та членам сім'ї, але й опублікував короткий виклад судового рішення як сатисфакцію та постановив відновити розслідування вбивства як гарантію неповторення порушення» [33, с.9]. Зважаючи на той факт, що комісія у своїй роботі часто використовує судження Європейського суду з прав людини, використання висновків подібних судових установ вбачається належним. Даний суд зазначає на тому, що відновлення розслідування справи, а отже можна допустити, що і розслідування загалом – може бути витребуваним в рамках сатисфакції, і є можливим зі сторони відповідальної держави. Виходячи з цього, можна також допустити, що в рамках міждержавних відносин із сатисфакції за міжнародно-протиправні діяння, настання таких наслідків (за особливих умов) можливе.

У той же час, ми можемо сказати, що правонаступництво не впливає на існування правопорушення, від чого можна констатувати можливість

застосування сатисфакції у формі розслідування. Говорячи про сатисфакцію, як форму певного символічного відшкодування, то тут можна з більшою вірогідністю констатувати можливість та прийнятність настання наслідків від такої форми відшкодування.

В роботі Хачатурян Т.Х. наводить такий особливий приклад сатисфакції в результаті геноциду Туреччини проти вірменського народу: «У даному конкретному випадку вже майже немає серед живих винних осіб і майже не залишилося жертв, що іммігрували під час геноциду. Основною і, мабуть, єдиною формою міжнародно-правової відповідальності Туреччини за злочин геноциду перед міжнародним співтовариством може виступити сатисфакція. Саме сатисфакція Туреччини перед вірменським народом може стати важливою ланкою в примиренні двох народів та налагодженні миру в регіоні» [35, с.7]. В даному випадку цікаво те, що в особливих умовах, ми можемо говорити про сатисфакцію, як основний засіб відшкодування. Звісно, в даному разі постає питання доцільності витребування сатисфакції через певну кількість часу, так як притягнення до відповідальності держави-спадкоємиці майже через 100 років після вчинення порушення вбачається сумнівним зі сторони міжнародного судового розгляду, і часто такі справи не вирішуються в сторону позивача. Але в розрізі певної пам'яті про порушення, поваги до держав і загалом певного символізму для досягнення миру і порозуміння в регіоні – таке використання сатисфакції на засадах добровільного одностороннього акту може бути прийнятним, що також буде відповідати цілям Статуту ООН.

Хоча ми і говоримо про сатисфакцію від держави-спадкоємиці, якій неможливо присвоїти порушення, але сутність процесу заміни одного суб'єкту на іншого із можливим використанням основи старих органів держави-попередниці підтверджує певний зв'язок нової держави із попередницею та її порушенням. Важливим також є аспект пропорційності сатисфакції, а у випадку винесення такої форми відшкодування державі-спадкоємиці, така форма не може бути такою, що наносить більшу політичну

та моральну шкоду державі в результаті сатисфакції ніж за порушення міжнародного зобов'язання. Сатисфакція являє собою таку форму відшкодування, яка не є визначеною за змістом і формою до вчинення порушення, і потребує детального розгляду обставин для справедливого винесення.

Комісія з міжнародного права ООН постановила такий проект статті 20 стосовно сатисфакції, який проголошує: «1) У випадках правонаступництва держав, коли держава-попередниця продовжує існувати, ця держава зобов'язана надати сатисфакцію за шкоду, заподіяну її міжнародно-протиправним діям, тією мірою, якою така шкода не може бути відшкодована реституцією або компенсацією. 2) Пункт 1 не торкається питання про належну сатисфакцію, зокрема через здійснення кримінального переслідування за злочини з міжнародного права, яке може бути витребувано або може бути надано будь-якою державою-спадкоємицею» [7].

Перша частина проекту статті описує нам ситуацію існування держави-попередниці, яка має здійснити сатисфакцію, і додає, що саме сатисфакція дії у поєднанні із попередніми формами відшкодування. Друга частина статті передбачає що сатисфакція може застосовуватись, але у той же час відходить від вирішення питання про ведення розслідувань і винесення рішень у кримінальних провадженнях, зважаючи на непрямий зв'язок сатисфакції і таких розслідувань, які можуть проводитись виходячи із інших міжнародних зобов'язань. В даному розрізі ми можемо говорити про серйозні порушення міжнародного права, за які буде наставати відповідальність за національним правом і без приписів сатисфакції. Також дана стаття не надає вичерпного переліку форм у яких може бути здійснена сатисфакція, і таким чином порядок сатисфакції набуває більш гнучкого формату, при якому держави самостійно визначають справедливу та пропорційну форму сатисфакції за міжнародно-протиправне діяння.

Саме таке використання цих класичних форм відшкодування буде надавати найбільший ефект в рамках правонаступництва, але також потрібно

розуміти, що в рамках правонаступництва потрібен дуже спеціальний та нюансований підхід у використанні форм відшкодування. Так як в даній галузі неможливо використовувати подібні положення за точною аналогією із іншими галузями міжнародного права. Різні обставини зумовлюють різні наслідки в рамках правонаступництва.

Наступна форма – це запевнення та гарантії неповторення. Дана форма не відноситься напряму до відшкодування, але за своєю суттю вона, подібно до сатисфакції – надає потерпілій державі нематеріальний аспект завірення у недопущенні порушення. У такому разі дана форма є не відшкодуванням, а формою наслідків відповідальності. Відмінною рисою виступає той факт, що дана форма наслідків націлена не на відновлення попереднього стану, як реституція, а націлена на майбутнє. Пріоритетом є надання гарантії та завірення недопущення щодо порушення основного зобов'язання. Застосовується дана форма в особливих випадках, коли потерпіла держава допускає можливість того, що класичні форми відшкодування не забезпечать належного захисту її права. Однак, дана форма є вже суто додатковою, і не застосовується в абсолютно всіх випадках порушення міжнародного зобов'язання. Також, як зазначає Комісія, таке порушення, щодо якого надаються запевнення та гарантії неповторення – має бути завершеним [28, с.32]. Так чи інакше, в рамках правонаступництва є випадки, коли запевнення та гарантії неповторення були наданими державою-спадкоємицею в контексті порушення зобов'язання державою-попередницею до дати правонаступництва, що говорить нам про можливість застосування їх на практиці. Завірення та гарантії можуть надаватись в різних формах. Сталої практики стосовно даного питання на даний момент не існує. Однак, можна сказати, що держава-спадкоємиця вільна вчиняти таким чином, щоб її дії мали правовий наслідок і ефективно регулювали дане питання. Воно може мати форми: надання вказівок власним органам, зміни законодавства, надання ефективного засобу правового захисту, взяття на себе додаткових зобов'язань за міжнародним правом.

Існує ситуація, в справі «Gabcikovo-Nagymaros project», коли Словаччина, маючи споруду на своїй території, надала в результаті гарантії неповторення діяння, на що Міжнародний суд ООН не став заперечувати [23, с.74-75]. Дана ситуація демонструє, що в особливих обставинах дана форма наслідків міжнародно-протиправного діяння може застосовуватись, і, фактично, дане питання також надане на розсуд державам. Звісно, першочергове право витребувати таких гарантій має потерпіла держава.

Із більш сучасних справ, які є доволі актуальними, можна навести ініціювання арбітражного провадження Україною проти Російської Федерації. В даному випадку Україна ініціювала арбітражне провадження проти Російської Федерації відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року з метою захисту своїх прав як прибережної держави в прилеглих до Криму морських зонах в Чорному морі, Азовському морі та Керченській протоці. Україна просить арбітражний трибунал підтвердити її права як прибережної держави та зобов'язати Російську Федерацію припинити міжнародно-протиправні діяння у відповідних морських акваторіях, надати Україні відповідні запевнення і гарантії їх неповторення та відшкодувати Україні всі завдані Російською Федерацією збитки – згідно заяви МЗС [36]. В даній заяві та арбітражному розгляді, ми можемо бачити, що Україна застосовує компенсацію і сатисфакцію у поєднанні із запевненням та гарантіями неповторення. Дані два види відшкодування покликані відшкодувати збитки, але, зважаючи на контекст ситуації - Україна не може бути певною в неповторенні таких порушень. Так як анексія вже скоєна, то форма наслідків відповідальності в даному розрізі може бути витребуваною: зважаючи також на той факт, що існує реальна загроза повторення порушення. Також Україна закликає припинити порушення, що також є формою наслідків відповідальності і може бути витребуваною з огляду на перспективу розвитку відносин. Тобто, в даному розрізі ми можемо бачити, що такі форми наслідків відповідальності йдуть у поєднанні, але не відносяться до відшкодування напряму, однак,

можуть бути витребуваними у комплексі. Особливо, коли зобов'язання все ще діє для сторін, а сам факт порушення не анулює його. Тобто, в даному разі такі вимоги виступають додатковими хоча не є відшкодуванням по суті.

Комісія з міжнародного права ООН винесла такий проект статті 21 стосовно запевнення та гарантій, текстом якої проголошує: «1) У випадках правонаступництва держав, коли держава-попередниця продовжує існувати, ця держава має надати належні запевнення та гарантії неповторення діяння, якщо цього вимагають обставини, навіть після дати правонаступництва країн. 2) За умови, що зобов'язання, порушене міжнародно-протиправним діянням, залишається чинним після дати правонаступництва держав у відносинах між державою-спадкоємицею та іншою відповідною державою, і якщо цього вимагають обставини: а) держава, яка потерпіла внаслідок міжнародно-протиправного діяння держави-попередниці, може вимагати від держави-спадкоємиці надання належних запевнень та гарантій неповторення діяння» [7].

Якщо розглядати дану статтю із її частинами, то одразу можна звернути увагу на виокремлення особливих обставин, як причини застосування запевнення. Фактично, під особливими обставинами мається на увазі ситуація, коли стандартних засобів відшкодування для потерпілої держави є недостатньо та певне зобов'язання все ще покладено на державу. В ситуації, коли запевнення має надати держава-спадкоємиця, до таких обставин можна додати: припинення існування держави-попередниці; саме ця держава повинна здійснити запевнення та надати гарантії виходячи із обставин, які можуть спричинити повторне порушення; якщо зобов'язання все ще покладається на державу-спадкоємицю за міжнародним договором чи іншими причинами. Тобто, в даній ситуації – будь-яка обставина, що вимагає участі у наданні запевнення і гарантій саме від держави-спадкоємиці. Важливу частину складають слова про існування зобов'язання між державами до та після дати правонаступництва, відсутність яких не дозволяє говорити про ефективність та доцільність такого засобу.

Отже, правонаступництво не впливає на присвоєння міжнародно-протиправного діяння, але у свою чергу правові наслідки можуть бути покладеними на державу-спадкоємицю чи держави-спадкоємиці лише в тих формах і обсязі, в яких вони можуть надати дане відшкодування. В даному розрізі важливо проводити різницю між присвоєнням міжнародно-протиправного діяння та правових наслідків, які виникли в результаті правонаступництва за міжнародно-протиправне діяння. З цього виходить, що відповідальність держави-спадкоємиці полягає у зобов'язаннях з надання відшкодування в формах, в котрих держава-спадкоємиця може їх надати. Із факту існування порушення та відповідальності за нього, постає об'єктивна необхідність покласти за особливих умов зобов'язання по відшкодуванню на державу-спадкоємицю у визначених формах, які можуть бути доповненими заходами, які виходять із наслідків відповідальності, і полягають у припиненні чи наданні запевнень та гарантій неповторення. Визначені форми відшкодування в рамках правонаступництва – це реституція, компенсація та сатисфакція. Якщо поділити ці заходи на загальні категорії, то можна виділити: матеріальні та нематеріальні заходи. Найбільшого ефекту дані форми відшкодування досягають у поєднанні, що також частково зумовлено необхідністю нюансованого підходу до покладання зобов'язань по відшкодуванню на державу-спадкоємицю. Також, кожна з форм відшкодування має свої особливості застосування в контексті правонаступництва за міжнародно-протиправні діяння держави-попередниці. Такий підхід зумовлений різноманіттям ситуацій, в яких може існувати правонаступництво, і що буде впливати на форми та обсяг відшкодування, їх комбінацію, додаткові заходи гарантування. Важливо щоб такі заходи по відшкодуванню не були непропорційними порушенню та дискримінативними по відношенню до держави-спадкоємиці (за особливих умов) у більшій мірі, ніж таких наслідків мала понести держава-попередниця.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ТА МНОЖИННІСТЬ СИТУАЦІЙ ПРАВОНАСТУПНИЦТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ ЗА МІЖНАРОДНО-ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

3.1 Множинність держав у контексті правонаступництва

Множинність держав у контексті правонаступництва розуміється, як існування однієї та більше відповідальних чи постраждалих держав. Дане питання було врегульовано в Статтях про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 року, але дані статті стосувались питання присвоєння міжнародно-протиправного діяння та відповідальності за нього, у той час як в контексті даної теми ми говоримо про вплив правонаступництва на відповідальність без елемента присвоєння діяння в багатьох випадках. З цього виходить, що тривалі та складені порушення складають інтерес в рамках множинності держав зважаючи на сутність даних порушень в рамках правонаступництва. Комісія в даному питанні зазначає на тому, що в розрізі множинності держав важливу роль грає термін «неподільної шкоди», а не міжнародно-протиправного діяння [7, с.9]. Неподільна шкода – це результат спільної міжнародно-протиправної діяльності двох та більше суб'єктів міжнародного права, яка в результаті призводить до нанесення шкоди, що не може бути поділена у зв'язку із рівноцінністю значимого внеску, і провокує спільну відповідальність [37, с.16]. Відповідно, у таких діянь держав має бути стійкий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням та неподільною шкодою. Цей зв'язок важливо виокремити у світлі того, що переважна кількість ситуацій правонаступництва відбувається, коли міжнародно-протиправне діяння вчиняється однією державою-попередницею, що провокує настання та існування шкоди після дати правонаступництва. Тобто, відсутній елемент спільності вчинення порушення, але такий елемент може бути присутнім при

тривалих та складених порушеннях, що викликає запитання до галузевої належності розгляду даного порушення.

Правонаступництво у сукупності із територіальним поділом може стосуватись декількох нових чи загалом декількох держав, які зазнали результатів міжнародно-протиправного діяння, і можуть вимагати відшкодування від держави-порушниці, навіть в контексті правонаступництва. В ситуації, коли певна кількість постраждалих держав адресує вимогу щодо відшкодування до держави-попередниці, держави-спадкоємиці, держав-спадкоємиць – важливо пред'являти вимоги до належного суб'єкта виходячи із контексту правонаступництва, справедливості та пропорційності. У свою чергу, також можлива ситуація коли держави-спадкоємиці є постраждалими, а держава-попередниця вже перестала існувати, хоча вона була ініціатором винесення претензій іншій державі, що порушила право держави-попередниці. І в такому разі потерпілі держави-спадкоємиці можуть вирішити питання розподілу компенсацій чи інших форм відшкодування в договірному порядку. Можливі ситуації відділення територій, при яких одночасно мають право на відшкодування держава-попередниця та держава-спадкоємиця виходячи із порушення міжнародного права іншою державою.

Як приклад та стосовно множинності потерпілих держав в контексті правонаступництва можна навести приклад відділення Пакистану від Індії в 1947 році. В даній ситуації, Індія була учасницею Договору про репарації з Німеччиною, Договору про заснування агентства між Союзниками з репарацій та монетарного золота [38]. Дані договори мали на меті справедливо розподілити відшкодування Німеччини у вигляді активів та золота поміж держав, які мають право на такі відшкодування за результатами війни. Після відділення Пакистану від Індії в 1947 році, остання держава розглядається, як нова держава-спадкоємиця. В 1948 році між цими державами був укладений договір стосовно розподілу репарацій, що у свою чергу призвело до прийняття додаткового протоколу до договору про

репарації з Німеччиною [7, с.11]. В даній ситуації простежується теза про те, що множинність постраждалих держав можуть за особливих умов вимагати відшкодування від держави, що вчинила міжнародно-протиправне діяння. Також спостерігається ситуація існування держави-попередниці, із укладанням спеціального договору про розподіл справедливої частки по репараціям, на які держава-спадкоємиця могла розраховувати. Важливо зазначити на прийнятті додаткового протоколу до угоди із Німеччиною, зважаючи на те, що суб'єктний склад змінився.

Також складають інтерес ситуації, при яких в результаті правонаступництва із поділом на певну кількість держав-спадкоємиць неможливо виокремити конкретну державу, якій належить надати відшкодування, і у такому разі кожна з дійсно потерпілих держав може окремо призвати до відповідальності державу-порушницю. Якщо ми говоримо про множинність держав-спадкоємиць, чи поділ території між державою-спадкоємицею та державою-попередницею в контексті правонаступництва, то розподіл відшкодування має стояти на принципах справедливості та пропорційності, що є закріплений договором між цими державами. Якщо ми говоримо про множинність постраждалих держав-спадкоємиць від дій держави-попередниці чи іншої держави (держав), то кожна з них окремо призиває до відповідальності належну державу (чи держави) в різних ситуаціях правонаступництва на тих же принципах. Держава-порушниця, у свою чергу, не може відмовитись від відповідальності та відшкодування на основі існування множинності держав. В даному випадку роль грає територіальний та персональний зв'язок, що надає право потерпілим державам притягнути до відповідальності державу-порушницю [7, с.12]. Справедливість та пропорційність покликані забезпечити неприпустимість отримання потерпілою державою більшого відшкодування, ніж того вимагає отримана шкода згідно приписів міжнародного права [7, с.12]. Велике значення в цьому розріз має договір між державами, який

визначає порядок, обсяг, зміст та пропорції відповідальності у певній формі відшкодування.

Дану ситуацію на практиці відображає існування Договору про питання правонаступництва 2001 року стосовно колишньої Югославії, який був підписаний правонаступниками Югославії, а саме: Боснією та Герцеговиною, Хорватією, Сербією, Чорногорією, Словаччиною, Північною Македонією. Сам текст договору говорить про підписання його державами спадкоємицями з метою виявлення та визначення справедливого розподілу між цими державами прав, обов'язків та активів колишньої Югославії, що у свою чергу стоїть на засадах справедливості, належності суб'єктів, вільного врегулювання, пропорційності в залежності від конкретних обставин [20, с.5]. Однак, у свою чергу треба зазначити, що хоча такий договір накладає певні зобов'язання на всі держави, які підписали договір, проте на практиці здійснювати відшкодування будуть дійсно відповідальні держави згідно приписів щодо відповідальності держав та практики правонаступництва, що також підтримує тезу про справедливий та пропорційний розподіл.

У свою чергу, можливі ситуації, коли існує множинність відповідальних держав. Першочергово потрібно зазначити, що в контексті відповідальності множинності держав-спадкоємиць – не всі з них є значущими для вирішення питання відшкодування [7, с.13]. Однак, згідно Статей 2001 року, які передбачають множинність відповідальних держав, можна допустити можливість потерпілої держави призвати до відповідальності кожну державу, яка вчиняла одне міжнародне порушення. Ситуація розпаду держави-попередниці провокує питання визначення належних суб'єктів для призначення відшкодування. Згідно міжнародної судової практики та практики держав, в даних ситуаціях була найчастіша застосованими такі принципи, як: територіальності, інституційного зв'язку, домовленості про відшкодування. В даному випадку існує певна практична особливість, яка виходить із договорів, а саме – проголошення розподілу відповідальності за договором застосовується не до всіх держав-

спадкоємиць, які підписали подібний договір. Логічно допустити, що в особливих випадках за таким договором можливе настання спільної відповідальності, але для цього потрібна низка критеріїв, які спровокують настання наслідків відповідальності для всіх сторін такого договору. Територіальний принцип стоїть на тому, що в справі важливо визначити на якій території існував факт порушення, і на основі якого можна зробити висновок про належність відповідальних держав.

В ситуації множинності відповідальних держав, та у підтвердження важливості територіального принципу, можна навести приклад відділення Південного Судану від Судану за 2012 рік, в результаті чого були проведені перемовини на політичному рівні, які вилились в підписання договору про перерозподіл зовнішнього боргу «Договір між Суданом та Південним Суданом щодо деяких економічних питань», де в статтях 3 та 4 зазначається на перерозподілі боргу згідно пропорційності та територіального принципу [39]. Також дана ситуація підпадає під принцип домовленості про відшкодування.

Принцип інституційного зв'язку полягає у визначенні існування зв'язку між старим органом держави-попередниці та новими органами держави-спадкоємиці до та після правонаступництва, у зв'язку з чим можна виділити конкретну державу (держави) в якості відповідальної. З цього можна зробити висновок про те, що в ситуації множинності відповідальних держав, кожна з дійсно відповідальних держав на основі принципів територіальності, інституційного зв'язку, домовленості про відшкодування отримує зобов'язання по відшкодуванню тільки за їх власні дії чи дії держави-попередниці, з якою держави-спадкоємиці мають прямий зв'язок, із чого можна допустити належність відповідальності саме цих держав перед потерпілою державою.

Даний принцип відображає справа «Bijelić v. Montenegro and Serbia». В даній справі заявник висував вимоги проти двох держав, в ситуації яких існував елемент правонаступництва. Справа стосується того, що в результаті

діяльності органів Чорногорії під час існування Державного союзу Сербії та Чорногорії. Європейський суд з прав людини в даній ситуації постановив, що, орган інституційно та територіально належав Чорногорії під час здійснення порушення щодо заявника, і, згідно цих фактів, позов не може відноситись до Сербії так як вона не є *ratione personae* [40, с.10]. Що також підтверджується у аналогічних справах: "Lakićević and Others v. Montenegro and Serbia" [41], "Milić v. Montenegro and Serbia" [42], "Mandić v. Montenegro, Serbia and Bosnia and Herzegovina" [43].

Для множинності держав також характерне існування тривалих та складених міжнародно-протиправних діянь, які можуть провокувати відповідальність держави-попередниці і держави-спадкоємиці, а також держав-спадкоємиць. В ситуації, коли держава-спадкоємиця: не визнає та не підтримує діяння держави-попередниці в якості власного діяння – то кожна держава несе відповідальність за свої діяння. Якщо держави-спадкоємиці чи держава-спадкоємиця закінчить серію діянь чи продовжать протиправні дії чи бездіяльність, які були розпочаті державою-попередницею, то вони будуть нести відповідальність за ці діяння. В розрізі складених порушень, важливо щоб на держави-спадкоємиці поширювались аналогічні міжнародні зобов'язання, для визнання їх відповідальності за всю серію діянь починаючи з держави-попередниці.

Отже, в рамках множинності держав можна констатувати ситуацію, при якій хоча держави і беруться у певній кількості, але вони є відповідальними лише за свої міжнародно-протиправні діяння, але маючи особливий зв'язок із державою-попередницею вони також можуть нести зобов'язання із відшкодування за дії держави-попередниці. Відповідно, в даній ситуації важливо відрізнити галузь міжнародної відповідальності та правонаступництва щодо відповідальності, на що впливає контекст правонаступництва загалом. Важливу увагу потрібно приділяти в даній сфері існуванню спеціального договору, на основі якого розподіляється: власність, борги, відповідальність. Постраждалі держави, у свою чергу, є у праві

незалежно від обставин призвати до відповідальності належні держави у контексті правонаступництва із множинністю. Зобов'язання із відшкодування стоять на принципах пропорційності та справедливості.

3.2 Випадки правонаступництва, коли держава-попередник продовжує існувати

В ситуаціях, коли держава-попередниця продовжує існувати, звичайною є ситуація, при якій правонаступництво не впливає на присвоєння, як міжнародно-протиправного діяння, так і міжнародної відповідальності. Однак, дана ситуація не є абсолютною, і можливі виключення виходячи із різних ситуацій.

Перший блок ситуацій складає відділення частин держави. В даній ситуації, коли держава-попередниця продовжує існувати, і в даній ситуації проходить відділення певної території, то можна констатувати відсутність правонаступництва відповідальності для держави чи держав-спадкоємців. Відділення і утворення нової держави в результаті цього не породжує автоматичного правонаступництва відповідальності за дії держави-попередниці, так як кожна держава відповідальна лише за свої діяння. Таким чином, держава-попередниця залишається відповідальною за міжнародно-протиправні діяння вчинені до дати правонаступництва в результаті відділення частини чи частин території із населенням, якій в повній мірі присвоюється дане діяння із всіма міжнародними наслідками. Однак, дане твердження не може бути застосованим до абсолютно всіх ситуацій, і в розрізі відділення частин території - можуть існувати випадки правонаступництва. Такі ситуації можливі, коли: існує зв'язок між відділеною територією та міжнародно-протиправним діянням, протиправне діяння було вчинено автономним утворенням держави-попередниці, існує факт необґрунтованого збагачення держави-спадкоємиці [21, с.26]. У випадку автономного утворення при відділенні частин території, ситуація

виглядає таким чином, що орган держави-попередниці, який вчинив міжнародно-протиправне діяння в результаті стає органом держави-спадкоємиці, і провокує настання відповідальності для держави-спадкоємиці. В даному випадку важливе існування чіткого переходу повноважень до такої місцевої влади [21, с.27]. Міжнародно-протиправне діяння будучи прив'язаним до певної території та населення може впливати на відповідне зобов'язання для держави-спадкоємиці. В свою чергу таке правонаступництво не є автоматичним, і потребує вивчення обставин, на основі яких можна визначити зв'язок території, міжнародно-протиправного діяння та належності держави-спадкоємиці та інших обставин, які виключають чи створюють відповідальність для держави. У випадку необґрунтованого збагачення на основі міжнародно-протиправного діяння чи будь-якого іншого діяння держави-попередниці, постає питання виникнення відповідальності держави-спадкоємиці стосовно зобов'язань із відшкодування і виправлення несправедливого положення. Таке збагачення зазвичай не розглядається, як основний критерій визначення існування правонаступництва відповідальності, але даний факт може мати вагу для конкретних випадків.

Наступна ситуація полягає в існуванні повстанського руху, який здобуває контроль над певною територією держави-попередниці, і дії якого приписуються новій державі. В той же час держава-попередниця продовжує існувати. В даній ситуації, ми можемо констатувати присвоєння відповідальності держави за власні діяння, а не існування норми правонаступництва. Сучасна практика між державами зійшлась на тому, що в результаті діяльності повстанського руху, який незалежно від форми та законності, здобуває перемогу і формує нову державу, буде відповідати за свої дії, а держава-попередниця за свої. Існування органів держави-попередниці, які стали органами держави-спадкоємиці, і діяли в інтересах повстанського руху вчиняючи міжнародно-протиправні діяння, незважаючи на зв'язок із державою попередницею – будуть присвоюватись державі-

спадкоємиці в рамках її власного діяння. Однак, можливі і ситуації, при яких зобов'язання, які виходять із міжнародно-протиправного діяння держави-попередниці переходять за особливих умов до держави-спадкоємиці в контексті правонаступництва: коли дане діяння було вчинено органом держави-попередниці до початку повстанського руху, що в результаті став органом держави-спадкоємиці. Така ситуація буде складати норму правонаступництва відповідальності. У той же час держава-спадкоємиця є у праві доказувати необґрунтованість присвоєння відповідальності за певні порушення у зв'язку із відсутністю фактичного зв'язку між повстанським рухом і новим урядом [22, с.9]. Тобто, сам факт існування повстанського руху, який вчиняє міжнародно-протиправні дії, навіть в разі підпорядкування йому органів держави-попередниці - не викликає правонаступництва як такого, у свою чергу дана ситуація стосується присвоєння дій такого руху. Інші питання щодо правонаступництва відповідальності за дії держави-попередниці будуть розглядатись згідно загальноприйнятої практики, в результаті якої буде визначено перелік зобов'язань, що за особливих умов можуть бути покладеними на державу-спадкоємицю в результаті дій держави-попередниці.

Стосовно національно визвольних революційних рухів та правонаступництва в результаті таких рухів, може слугувати прикладом Ситуація в Алжирі 1957 року. За результатами ведення цього визвольного руху Фронтом національного визволення, Франція втратила ефективний контроль над територією Алжиру, що послугувало причиною для утворення нової держави-спадкоємиці. У 1962 році була підписана декларація між цими державами, в якій зазначалось на тому, що Алжир приймає на себе зобов'язання та права стосовно діяльності попереднього уряду та його органів під французьким контролем. Однак, новий уряд відмовився визнати діяльність Фронту національного визволення, як свою, та відмовився від прийняття відповідальності за його дії. Так чи інакше, Алжир не виступав стороною в судових справах, позови стосувались Фронту національного

визволення, від чого Алжир не зазнав відповідальності за дії Фронту [21, с.31]. Дана ситуація трохи нехарактерна для повстанського руху, так як переважна кількість ситуацій сходились на тому, що дії приписувались державі-спадкоємиці в результаті дій такого руху. Однак простежується правонаступництво стосовно дій органів, які перебували під ефективним контролем Франції. Так же в судових рішеннях було зазначено, що Франція в результаті не може нести відповідальності за діяння, які стосувались тільки Алжира. Тобто державі-попередниці не присвоюється поведінка такого руху, який виник на її території, якщо вона продовжує існувати.

Наступна ситуація стосується утворення нової держави, але не передбачає силового виходу частини залежної території. Утворення нової держави передбачено шляхом досягнення незалежності певної території, яка була під ефективним контролем держави-попередниці. Така нова держава при особливих обставинах в повній мірі відчуває на собі принцип відсутності правонаступництва в разі існування держави-попередниці. У свою чергу, нова держава за певних умов може самостійно визнати за собою відповідальність за міжнародно-протиправне діяння держави-попередниці у відповідній пропорції, яку вона вважає належною. Таким чином, нова держава-спадкоємиця може добровільно взяти на себе зобов'язання, які виникають в результаті міжнародно-протиправного діяння держави-попередниці. Тобто, в даному разі важливою складовою є погодження держави, але у той же час, можуть братись до уваги обставини, при яких існує прямий зв'язок між діянням, наслідками та територією держави-спадкоємиці [21, с.36]. В даній ситуації можливий підпункт, який стосується частин території, які є були в більшій мірі автономними. Таким чином, автономне утворення, яке було в достатній мірі автономним, і вчиняло своїми органами міжнародно-протиправне діяння – не буде провокувати автоматичної відповідальності для держави-попередниці.

Для демонстрації ситуації утворення нової держави, можна навести приклад Намібії, яка здобула свою незалежність в 1990 році. В даному

випадку в Конституції Намібії, статті 140 проголошено, що діяння Східно-африканського уряду розглядаються, як діяння нової Республіки Намібія [44]. Відповідно, в результаті такої заяви виникла справа *Mwandinghi v. Minister of Defence, Namibia*. В даній справі позивач зазначав на тому, що військовослужбовець сил оборони Східної Африки в результаті стрільби поранив позивача, і в результаті чого позивач вимагає відшкодування. Високий суд проводячи розгляд даної справи зазначив на тому, що нова держава-спадкоємиця за міжнародним правом не несе відповідальності за дії держави-попередниці, однак, нова держава положенням конституції виразило згоду на присвоєння їй відповідальності [45]. В даній ситуації можна констатувати, що існує норма відсутності правонаступництва, однак можливі виключення з правил за особливих умов. Загалом, нова держава не має зазнавати автоматичного правонаступництва, і в даному випадку необхідні особливі умови та зв'язки для притягнення до відповідальності належної держави. Також необхідно зазначити, що на той момент держава-попередниця існувала.

Наступна ситуація стосується поступки територією. В даній ситуації держава-попередниця продовжує існувати, і за певних обставин поступається територією в законному порядку передбаченим міжнародним правом. Особливість даної обставини полягає у тому, що в результаті територіальної зміни не створюється держава-спадкоємиця: як держава-попередниця, так і держава-спадкоємиця існували до моменту правонаступництва [21, с.37]. В залежності від обставин, можна констатувати відсутність правонаступництва в даній ситуації, так як за міжнародно-протиправні діяння відповідальна держава-попередниця. Але такий стан речей не є абсолютним, і можливі виключення з правил. Так, за загальною нормою відповідальною за міжнародно-протиправне діяння буде держава-попередниця, але зобов'язання, котрі виникають із міжнародно-протиправного діяння можуть бути врегульованими шляхом відповідного договору за особливих обставин. Наприклад, держава-спадкоємиця може взяти на себе таку відповідальність

самостійно. З наведеного вище, виходить, що норма неприпустимості правонаступництва в даній ситуації може мати виключення. Таким чином, поступка територією не впливає на правонаступництво, коли міжнародно-протиправне діяння вчинено державою-попередницею до поглинання нової території. Але також є вірним припущення, що держава-спадкоємиця щодо певної території може здійснити відшкодування зобов'язань у зв'язку із набутою територією за особливих умов.

Стосовно практики поступки території, то таких ситуацій не так багато, але певні приклади можна навести. Наприклад, за результатами Першої світової війни, до Франції в рамках поступки територією і згідно із мирним договором відходила провінція Ельзасу та Лотарингії, в результаті чого вона отримала всі права стосовно цих територій, одна не отримала економічних зобов'язань в рамках правонаступництва [46].

Існує також ситуація в 1947 році між Італією та Грецією в рамках поступки територією за договором. В даному випадку під час окупації Італією островів Греції, мала місце експропріація майна громадян Греції, за що в результаті поступки відповідала не Греція, а Італія зважаючи на статтю 38 Мирного договору, повинна була надати компенсацію особам, які постраждали в рамках експропріації майна під час окупації [47]. Тобто, в даній ситуації держава-спадкоємиця в результаті правонаступництва, зважаючи на обставини справи – не мала відповідати перед громадянами в результаті набуття території та існування держави-порушниці.

Однак, якщо згадувати арбітражний розгляд «Lighthouses Arbitration» [48], при якому Греція визнавши протиправну поведінку автономного утворення Криту, зобов'язана, як держава-спадкоємиця, взяти на себе наслідки такої протиправної поведінки. Дана ситуація виступає виключенням з правил про неприпустимість правонаступництва відповідальності, що говорить про необхідність нюансованого розгляду справ, і якщо того вимагають особливі обставини, зобов'язання із відповідальності за діяння держави-попередниці при існування інституційного, територіального,

прямого зв'язку діяння та наслідку чи договору – можуть бути покладеними на державу-спадкоємицю в результаті поступки територією. Однак, неможливо заперечувати можливість спільної часткової відповідальності спільно із державою-попередницею.

Отже, в ситуації, коли держава-попередниця продовжує існувати після дати правонаступництва, можна констатувати, що переважна кількість випадків буде підтверджувати норму відсутності правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння. Однак, дана норма не виключає можливості правонаступництва, так як з даного правила існують виключення. Таким чином за існування особливих обставин, які передбачають можливість відшкодування по зобов'язаннях, можна говорити про правонаступництво відповідальності. Таке виключення може існувати при зв'язку між діянням, наслідками, територією, органами, необґрунтованим збагаченням, добровільним взяттям відповідальності, існуванням договору. Окреме питання складає існування судових рішень, які час від часу приходять до різних рішень, які впливають на системність розуміння правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння в даній сфері.

3.3 Випадки правонаступництва, коли держава-попередниця більше не існує

Ситуація відсутності держави-попередниці цікава тим, що наслідки міжнародно-протиправного діяння держави-попередниці зберігаються, і в такому разі, якщо застосовувати норму відсутності правонаступництва як таку, то виходить, що жодна держава не несе відповідальності за зобов'язання, які виходить із міжнародно-протиправного діяння. Зрозуміло, що у міжнародному праві така ситуація неприпустима, і постраждалій державі має бути надане відшкодування.

Перший блок ситуацій в контексті припинення існування держави-попередниці складають випадки об'єднання держав шляхом приєднання та об'єднання, які вчинені у відповідності з міжнародним правом. В даному випадку існує ситуація, при якій дві чи більше держави-попередниці об'єднуються в одну, та формують одну державу-спадкоємицю. В ситуації правонаступництва, неможливо присвоїти міжнародно-протиправні діяння державі-спадкоємиці, так як вона відповідальна лише за свої власні дії, але, за особливих умов, можна констатувати, що зобов'язання, які виходять із міжнародно-протиправного діяння можуть бути покладеними на державу-спадкоємицю.

Для демонстрації об'єднання держав в контексті правонаступництва можна навести об'єднання Єгипту та Сирії в Об'єднану Арабську Республіку в 1958 році. В даній ситуації були зафіксовані факти експропріації, націоналізації об'єктів біля Суецького каналу в 1956 році Єгиптом, які були власністю іноземних власників. В результаті Республіка будучи державою-спадкоємицею, взяла на себе зобов'язання по відшкодуванням із відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, які були вчинені державами-попередницями. Як наслідок, були прийняті спеціальні договори, на основі яких було врегульовані проблемні питання [49, с.160]. Можна бачити факт того, що нова держава здійснила компенсацію за діяння, яке було вчинене державою-попередницею (яка більше не існує в результаті об'єднання).

Наступна ситуація об'єднання склалась в результаті об'єднання Північного та Південного В'єтнаму, які утворили Соціалістичну Республіку В'єтнам, що виступає державою-спадкоємицю щодо відповідальності держав-попередниць. В даній ситуації існує аналогічний до попереднього випадку факт експропріації майна, але не французьких, а американських фізичних осіб, які мали покинути країну у зв'язку із війною. Збитки склали 99 мільярдів доларів з відсотками. Так як США наклала санкції на Соціалістичну Республіку В'єтнам, в 1995 році було прийняте рішення про

врегулювання претензій США. Результатом став договір одноразової виплати компенсації, в повній мірі. Це означає, що держава-спадкоємиця таким чином взяла на себе відповідальність за діяння держави-попередниці [50].

Зобов'язання таким чином можуть бути взятими державою-спадкоємицею на себе в добровільному порядку за допомогою укладання відповідного договору, чи винесення відповідного національного законодавства у вигляді закону чи положення в конституції, які недвозначно будуть проголошувати, що держава-спадкоємиця бере на себе зобов'язання за міжнародно-протиправні діяння держав-попередниць. Міжнародні суди також можуть винести в даній ситуації свої рішення за необхідності. В даній ситуації питання відшкодування по зобов'язанням не забороняє державі-спадкоємиці доказувати свою непричетність, і в даній ситуації важливо робити поправку на існування особливих умов, які можуть впливати як на присвоєння, так і на правонаступництво загалом.

Приєднання держави передбачає приєднання держави та створення в результаті цього нової держави. Дана ситуація загалом дуже виключна, і вирішення її проходить за аналогією до об'єднання. Куди частіше трапляються ситуації інкорпорації, коли одна із держав-попередниць продовжує існувати, але це питання в розрізі ситуацій – «коли держава-попередниця продовжує існувати». Також можна додати, що в ситуації об'єднання та приєднання із утворенням нової держави, можна констатувати, що до держави-спадкоємиці також можуть переходити права витребування відшкодування за міжнародно-протиправні діяння проти держав-попередниць в рамках правонаступництва.

Найбільш схожа ситуація в даному розрізі трапилась в результаті приєднання Сінгапуру до Малайської Федерації, в результаті чого була створена держава Малайзія. У 1963 році Сполучене Королівство, Малайська Федерація, Північне Борнео, Саравак та Сінгапур підписали договір, який призвів до утворення нової держави, хоча всі названі території були залежними від Сполученого Королівства, Малайська Федерація була єдиною

державою поміж них. В результаті приєднання територій, була утворена Малайзія, із усіма обставинами правонаступництва. Саме правонаступництво було врегульовано в Біллі про Малайзію, де в статті 76 було передбачено положення стосовно правонаступництва прав, відповідальності та обов'язків [51]. В даній ситуації існує факт приєднання територій, хоча постають питання сутнісної відмінності від об'єднання. Скоріше за все такі відмінності пов'язані із часом приєднання, порядком та кількістю суб'єктів чи територій, але, окрім назви не вбачається великої різниці в порядку врегулювання відповідальності в контексті правонаступництва.

Наступний блок ситуацій в контексті припинення існування держави-попередниці – це відділення частин території із утворенням нової чи нових держав-спадкоємиць. Розподіл держави в даному контексті складає велику частину від всіх випадків правонаступництва, і питання правонаступництва щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння залежить від конкретної ситуації, порушення, контексту, заяви держави та інших чинників, які впливають на правонаступництво відповідальності. Неможливо констатувати автоматичного правонаступництва та повного заперечення норми про відсутність правонаступництва. Тобто, неможливо присвоїти міжнародно-протиправне діяння державі-спадкоємиці, однак, передача певних зобов'язань по відшкодуванню – цілком можлива. Основне питання в даному разі складає: обсяг, зміст, належність держави. Після розподілу держави може встановлюватись доволі різний режим відносин між державами-спадкоємицями та потерпілими державами. Найчастіше в ситуації розподілу держави, для визначення відповідальності, керуються територіальним принципом та інституційним принципом з метою справедливого розподілу відповідальності. Відсутність можливості застосування територіального принципу також допускається, і в такому випадку зобов'язання щодо відшкодування проводить в справедливих долях, виходячи із пропорцій території, ВВП, кількості населення, і всіх факторів, які впливають на справедливий розподіл. Також трапляються ситуації із

укладанням спеціального договору між державами, який визначає належність держави, територіального аспекту, прав та обов'язків сторін. Тобто, зобов'язання держави-попередниці не зникають в силу того факту, що існує ситуація поділу держави. В тій чи іншій мірі ми можемо говорити про винесення питання правонаступництва в межах національного права та за допомогою публічних заяв на міжнародній арені. Відповідно, згідно приписів та практики держав - зобов'язання переходять до держав-спадкоємиць, але на практиці виникає велика кількість проблем щодо визначення належного суб'єкта та обсягу відповідальності. В даній ситуації можливе застосування перемовин, які можуть закінчитись політичним рішенням, чи укладанням відповідного договору. Дані перемовини мають на меті визначення вирішальних обставин для покладання зобов'язань на належну державу. У свою чергу такі вирішальні обставини складають: зв'язок території, діяння та населення; інституційний зв'язок. Відповідно, в результаті тих чи інших процесів у перемовинах, вони можуть вилитись в укладання наступних договорів (в ситуаціях розподілу держави): договір між державою-попередницею та державою-спадкоємицею до моменту правонаступництва, договір між потерпілими державами та державами спадкоємицями, договір між державами-спадкоємицями про врегулювання питань правонаступництва [21, с.51]. В свою чергу, в залежності від конкретних обставин, тільки одна із держав спадкоємиць є в силі здійснити певні форми відшкодування, від чого тільки належний суб'єкт буде визнаним таким, що має здійснити відшкодування по зобов'язанням, які виходять із міжнародно-протиправного діяння.

Класична ситуація поділу держав простуджується в розділі Чехословаччини 1993 року. В даному разі розділ виник цілком законно згідно конституції Чехословаччини та міжнародного права. Уряди до поділу заявили про готовність перейняти на себе права та обов'язки держави-попередниці [21, с.47]. У статті 5 Конституційного закону № 4/1993 було заявлено: «Чеська Республіка приймає на себе права та зобов'язання Чеської

та Словацької Федеративної Республіки з міжнародного права, що існували на момент припинення її існування, за винятком зобов'язань, пов'язаних з територією, що знаходилася під суверенітетом Чеської та Республіки, яка не перебуває під суверенітетом Чеської Республіки» [52]. Дана стаття говорить нам про існування територіального та інституційного принципу поділу зобов'язань в результаті розділу і припинення існування держави-попередниці.

Інша класична ситуація склалась в результаті поділу колишньої Югославії. І в даному випадку переважне значення мала Угода з питань правонаступництва, яка була укладена 29 червня 2001 року [20]. Яка у свою чергу мала врегулювати складне питання правонаступництва стосовно великої кількості нових держав, в ситуації відсутності держави-попередниці. Вона стосувалась: справедливого та пропорційного розподілу по зобов'язанням, правам та боргам. Що у свою чергу підтверджує тезу про те, що зобов'язання в результаті правонаступництва не зникають [53]. Відповідно, в даному разі хоча всі належні держави підписали угоду, однак, адресування вимог буде здійснено стосовно окремих держав, які причетні до міжнародно-протиправного діяння.

Отже, випадки правонаступництва, коли держава-попередниця перестає існувати стоять на тому, що до них застосовується презумпція правонаступництва. Це дозволяє розглядати кожен конкретний випадок поділу держави в даному контексті – нюансовано. Зобов'язання в даному разі покладаються на державу-спадкоємицю в результаті: перемовин, договору, судового рішення, односторонньої заяви. На розподіл зобов'язань, у свою чергу, впливають зв'язок території, органів, населення та діяння із державою-спадкоємицею. Також існують особливі ситуації, коли незважаючи на те, якій державі приписана відповідальність, конкретні заходи відшкодування може здійснити конкретна чи конкретні держави-спадкоємиці. Деякі порушення не передбачають зв'язку території, і у такому разі застосовується справедлива частка відшкодування до кожної конкретної держави-спадкоємиці виходячи

із пропорцій території, ВВП, кількості населення, і всіх факторів, які впливають на справедливий розподіл. Договір між державами – виступає головним засобом врегулювання правонаступництва між державами не тільки в ситуації припинення існування держави-попередниці, а , як можна бачити, загалом.

ВИСНОВКИ

Для того, щоб підвести підсумки проведеного дослідження, необхідно зазначити на основних результатах дослідження правонаступництва відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, відповідно до мети та завдання дослідження, які були поставлені.

Джерела міжнародного права в розрізі правонаступництва держав щодо відповідальності за міжнародно-протиправні діяння володіють розрізненим несистемним характером. У свою чергу таке формулювання не говорить про те, що вони не є ефективними: більшою мірою мова йде про практику держав і судів, які використовують в різних ситуаціях різні джерела міжнародного права. Сфера правонаступництва відповідальності, будучи неврегульованою конкретним кодифікованим джерелом, сходиться на використанні різних джерел, які можуть бути у формах: проекту статей, резолюції, міжнародного договору між державами, загальних принципів права, звичаєвого права, судової практики, доктрини. Всі наведені джерела використовуються для вирішення питання правонаступництва, але класичним і найбільш сталим джерелом виступає – міжнародний договір.

Поняття міжнародної відповідальності та міжнародно-протиправного діяння в контексті дослідження складає інтерес для деталізації міжнародних правовідносин в рамках правонаступництва відповідальності. Дані терміни у своїй суті не передбачають настання ситуації правонаступництва відповідальності, що простежується, як в доктрині, так і в суміжних міжнародно-правових актах щодо відповідальності держав. Для потреб регулювання правонаступництва відповідальності така термінологія повинна бути широко доповнена для відображення суті відносин, що виникають в результаті зміни суб'єктів, які відносяться до міжнародно-протиправного діяння. Відповідно, пропонується застосування таких термінів в рамках правонаступництва: 1. Міжнародно протиправне діяння – це дія чи бездіяльність держави, її органів, що провокує порушення міжнародних

зобов'язань із можливим настанням шкоди для інших держав та присвоюється їй згідно міжнародного права. За особливих умов відповідальність за міжнародно-протиправне діяння може бути предметом правонаступництва; 2. Міжнародна відповідальність – це відносини, що складаються між суб'єктами міжнародного права в результаті дії або бездіяльності, що провокує здійснення міжнародно-протиправного діяння за які настають визначені міжнародним правом наслідки. правонаступництво не впливає на факт існування відповідальності, однак може впливати на форму, зміст, обсяг та присвоєння відшкодування згідно порушених зобов'язань за особливих умов.

Стосовно еволюції розуміння правонаступництва відповідальності за міжнародно-протиправні діяння, можна сказати, що тільки нещодавно в даній сфері виникли зміни, які були спровоковані збільшенням міждержавних відносин, падінням колоніального устрою, загальним розвитком міжнародного права. В даному питанні можна констатувати існування двох головних теорій: теорії неприпустимості правонаступництва; теорії припустимості правонаступництва. Теорія неприпустимості правонаступництва більшу частину часу була домінуючою, але сьогодні її також доповнює теорія припустимості правонаступництва. Поєднання даних теорій є важливим у світлі того, що кожна окрема ситуація правонаступництва є особливою, і застосовувати абсолютні поняття заперечення чи припустимості – недоцільно. У такій ситуації існує певна пропорція того, що може складати предмет правонаступництва, а що – ні. Кількість можливих ситуації напряму залежить від обставин існування чи припинення існування держави-попередниці, територіальних змін, кількості держав-спадкоємиць, тривалості порушення, особливих обставин. В такому світлі, існування декількох взаємопов'язаних теорій складає необхідність, яка підтримує справедливість у міжнародному праві.

Тривалість порушення у свою чергу також виступає важливим елементом в рамках правонаступництва відповідальності. Якщо ми говоримо

про діяння держави, то першочергово потрібно розуміти, що держави відповідальні лише за свої власні дії, але зобов'язання, які виходять із відповідальності за міжнародно-протиправне діяння можуть бути предметом правонаступництва. Закінчені та тривалі порушення по різному впливають на присвоєння відповідальності та її обсягу. Тривалі та складені міжнародно-протиправні діяння викликають особливий інтерес в даному розрізі, так як фактично, вони створюють відповідальність не в контексті правонаступництва, а звичайної відповідальності держави, тобто стосуються присвоєння. Коли держава-спадкоємиця визнає протиправну поведінку держави-попередниці в рамках триваючого порушення, як свою, то відповідальність за дії держави-попередниці починають присвоюватись їй, що викликає виключну відповідальність. В ситуації продовження та закінчення складеного діяння відповідальність держави-спадкоємиці розповсюджується на всю серію протиправних діянь розпочатих державою-попередницею. Закінчені міжнародно-протиправні діяння більшою мірою можуть розглядатись в рамках правонаступництва відповідальності.

Присвоєння відповідальності в рамках правонаступництва стоїть на тому, що фактична міжнародно-протиправна дія – не може бути присвоєна державі-спадкоємиці, і за неї має відповідати держава-попередниця, якщо вона все ще існує і може бути здійсненою без участі держави-спадкоємиці. Однак, у свою чергу відповідальність за особливих умов може бути покладеною на державу-спадкоємицю в тих формах та обсязі, в яких вони можуть надати дане відшкодування. Важливо розрізнити в даному випадку присвоєння протиправного діяння та наслідків. Відповідальність держави-спадкоємиці в такому разі полягає у зобов'язаннях по відшкодуванню за міжнародно-протиправне діяння. Форми відшкодування в даному разі є класичними для міжнародного права: реституція, сатисфакція та компенсація. Дані форми покликані покрити матеріальні та нематеріальні втрати в залежності від конкретного порушення, але найбільшого ефекту вони досягають у поєднанні. Особлива уваги приділяється тому, щоб такі

заходи стосовно держави-спадкоємиці не були непропорційними порушенню держави-попередниці та не були дискримінативними. В ситуації тривалих та складених діянь, можуть застосовуватись форми наслідків порушення, які полягають у запевненні та гарантіях неповторення.

Множинність держав в контексті правонаступництва може стосуватись, як множинності потерпілих держав, так і множинності відповідальних держав. Множинність держав контексті правонаступництва є найбільш складним питанням, зважаючи на кількість задіяних суб'єктів, які породжують безкінечну варіативність ситуацій, які потрібно розглядати окремо в кожному випадку. Існування множинності держав викликає певні труднощі із адресацією вимог по відшкодуванню, і у такому разі важливо звертати увагу на поняття неподільної шкоди, яка допоможе визначити належних суб'єктів. Множинність держав за своєю суттю не перешкоджає витребуванню відшкодування від належних держав, і не є виправданням для відмови від надання такого відшкодування. У свою чергу відшкодування по таким зобов'язанням в контексті множинності стоять на принципах справедливості та пропорційності. Важливо, щоб таке відшкодування не перевищувало шкоди, яка була нанесена міжнародно-протиправним діянням. Питання розподілу відшкодування чи відповідальності часто може бути врегульованим спеціальним договором між державами, який розподілить відшкодування чи відповідальність – справедливо, в залежності від особливих обставин. При множинності відповідальних держав важливе значення мають такі принципи, як: територіальності, інституційного зв'язку, домовленості про відшкодування. Множинність відповідальних держав є цікава тим, що кожна з таких держав відповідає лише за свої власні дії, чи дії-держави попередниці в тій мірі, в якій існує інституційний та територіальний зв'язок. Відповідно, потерпіла держава чи держави в праві вимагати від кожної належної відповідальної держави відшкодування.

Правонаступництво в ситуаціях, коли держава-попередниця продовжує існувати чи припиняє своє існування стоїть на нормах припустимості та

неприпустимості правонаступництва в залежності від конкретних обставин і належній пропорції. Випадки правонаступництва, коли держава-попередниця продовжує існувати – стоять в більшій мірі на нормах неприпустимості правонаступництва, але дана ситуація може мати виключання, так як відшкодування по зобов'язанням можуть бути виконаними лише при участі держави-спадкоємиці. В даному випадку можливі різні ситуації територіального поділу, які будуть впливати на правонаступництво відповідальності. Загалом ситуації можна поділити на 2 головних сценарії: об'єднання та відділення територій. Загальне правило, яке можна простежити, сходить на тому, що автоматичне правонаступництво відповідальності за дії держави-попередниці – заперечується. В ситуації існування держави-попередниці можливі виключення, які породжують відповідальність для держави-спадкоємиці, коли: існує зв'язок між відділеною територією та міжнародно-протиправним діянням, протиправне діяння було вчинено автономним утворенням держави-попередниці, існує факт необґрунтованого збагачення держави-спадкоємиці, зобов'язання були взяті державою-спадкоємицею в належній мірі та пропорції. В ситуаціях, коли держава-попередниця перестає існувати, наслідки міжнародно-протиправного діяння зберігаються, що може провокувати правонаступництво зобов'язань, які виходять із відповідальності. Територіальні зміни у цьому разі аналогічні попередній ситуації при існуванні держави-попередниці. Основне питання в даному разі складає: обсяг, зміст, належність держави. Однак, територіальний принцип не завжди може бути застосованим, і в таких ситуаціях питання про відповідальність може бути вирішено на основі спеціального договору, який визначить зобов'язання щодо відшкодування в справедливих долях, виходячи із пропорцій території, ВВП, кількості населення, існування множинності відповідальних чи потерпілих держав, та інших належних факторів. Зобов'язання покладаються на державу-спадкоємицю в результаті: перемовин, договору, судового рішення, односторонньої заяви. В даних

описаних випадках, велика частина регулювання сходиться на договори між державами, і, відповідно, такі договори укладають належні держави. Кожна конкретна ситуація потребує нюансованого підходу, який буде брати до уваги конкретні обставини справи та порушення, його тривалість, зміст та зв'язок. Багато чого залежить від того, як буде розглядатись міжнародно-протиправне діяння, так як тривалі та складені порушення будуть стосуватися присвоєння діяльності, що провокує відповідальність держави на загальних засадах, а не саме правонаступництва відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Статут Міжнародного Суду від 26 червня 1945 року. URL: <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>
2. International Law Commission: «First report on succession of States in respect of State responsibility». 2017. UN Doc A/CN.4/708. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/154/66/PDF/N1715466.pdf?OpenElement>
3. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185#Text
4. Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU83K04U>
5. Institute of International Law, Fourteenth Commission, State Succession in Matters of State Responsibility, Provisional Report of the Rapporteur, Mr. Marcelo G. Kohen; Institute of International Law, Resolution on Succession of States in Matters of International Responsibility, Aug. 28, 2015. URL: https://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/2015_Tallinn_14_en-1.pdf
6. UN. General Assembly. Fifty-sixth session. Resolution 56/83. Responsibility of States for internationally wrongful acts. 2001. UN Doc. A/RES/56/83. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/477/97/PDF/N0147797.pdf?OpenElement>
7. International Law Commission: «Fifth report on succession of States in respect of State responsibility». 2022. UN Doc A/CN.4/751. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N22/274/85/PDF/N2227485.pdf?OpenElement>
8. Жукорська Я. М. Сучасна концепція міжнародно-правової відповідальності. Актуальні проблеми правознавства. - 2019. № 3(19). С. 36–40. URL:

- <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36279/1/%D0%96%D1%83%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.pdf>
9. Циверенко Г. П. Відповідальність держав у міжнародному праві / Г. П. Циверенко // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. – 2017. – Т. 28 (67). – № 2. – С. 66–70. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/2_2017/16.pdf
 10. Мисак О. І. Міжнародно-правова відповідальність – традиційний вид юридичної відповідальності. Юридичний науковий журнал. - 2017. № 6. С. 41-43. URL: http://lsej.org.ua/6_2017/6_2017.pdf#page=41
 11. Теорія міжнародного права: навчально-методичний посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О.В. Бігняка. – Херсон : Видавництво «Гельветика», 2020. – 224 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2bac_pravo/Bihnyak-O.V-Teoriya-mizhnarodnoho-prava.pdf
 12. Коверзнев М.С. Відповідальність у міжнародному праві. Альманах міжнародного права. 2017. № 13. С. 49–56. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v13/8.pdf>
 13. Антонович М. М. Поняття міжнародно-протиправного діяння держави та злочину за міжнародним правом: порівняльний аспект / М.М. Антонович // Наукові записки НаУКМА. - 2002. - Том 20 : Юридичні науки. - С. 28-32. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bedb3dc5-1038-4a45-924f-d04a048294e4/content>
 14. Андрейченко С.С. Міжнародно-правова відповідальність держави за поведінку державних органів. Юридичний науковий електронний журнал. - 2021. № 1. С. 349-351. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/89.pdf
 15. O’Connell D.P. State Succession in Municipal Law and International Law. Vol. I. Cambridge, Cambridge University Press, 1967. 592 p
 16. Маїлунц К. Е. Розвиток правил про правонаступництво щодо відповідальності держав в проектах Комісії міжнародного права ООН.

- Альманах міжнародного права. 2021. № 25. – С. 22–28. URL: <http://www.inlawalmanac.mgu.od.ua/v25/5.pdf>
17. Yearbook of the International Law Commission. 2001. Vol. II (Part II). UN Doc A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2). URL: https://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_2001_v2_p2.pdf
18. F.H. Redward and Claim (Great Britain) v. United States (Hawaiian Claims), 10 November 1925, UNRIAA, vol. VI (United Nations publication, Sales No. 1955.V.3), pp. 157-158. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_VI/157-158_Redward.pdf
19. General Claims Commission (United States and Panama) constituted under the Claims Convention of July 28, 1926, modified by the Convention of December 17, 1932 (22 May 1933 - 29 June 1933), UNRIAA, vol. VI (United Nations publication, Sales No. 1955.V.3), pp. 293-386. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_VI/293-386_General_Claims.pdf
20. Agreement on Succession Issues (Vienna, 29 June 2001), United Nations Treaty Collection. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/2001/06/20010629%2001-33%20PM/Ch_XXIX_01p.pdf
21. International Law Commission: «Second report on succession of States in respect of State responsibility». 2018. UN Doc A/CN.4/719. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/098/77/PDF/N1809877.pdf?OpenElement>
22. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), Amicus curiae brief in the case of Bijelić against Montenegro and Serbia (Application No. 11890/05) before the European Court of Human Rights, adopted by the Venice Commission at its seventy-sixth plenary session held on 20 October 2008, CDL-AD (2008) 021. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)021-e)

23. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/92/092-19970925-JUD-01-00-EN.pdf>
24. (7бис) Report of the International Law Commission on the work of its Seventy-third session. 2022. UN Doc A/77/10. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/448/48/PDF/G2244848.pdf?OpenElement>
25. Ireland v. the United Kingdom, 18 January 1978, para. 159. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57506%22%5D%7D>
26. Камишанський М. М. Компенсація та реституція: обрання адекватної форми відшкодування шкоди за міжнародне правопорушення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016. № 24. С. 144–148. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc24/38.pdf>
27. Грабович Т. А. «Restitutio in integrum» та «restitutio in pristinum» у доктрині та практиці права міжнародно-правової відповідальності. Право та державне управління. 2020. № 4. С. 31–36. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2020/6.pdf
28. International Law Commission: «Fourth report on succession of States in respect of State responsibility». 2020. UN Doc A/CN.4/743. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/078/93/PDF/N2007893.pdf?OpenElement>
29. General Agreement [between France and the United Arab Republic], signed at Zurich on 22 August 1958, United Nations, Treaty Series, vol. 732, No. 10511, pp. 87-139. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20732/volume-732-I-10511-English.pdf>
30. Martini (Italy v. Venezuela), Arbitral Award of 3 May 1930, UNRIAA, vol. II, p. 975. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_X/644-669.pdf

31. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002, p. 3. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf>
32. Грабович Т.А. Компенсація як форма відшкодування шкоди в міжнародній доктрині та практиці // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. Т. 31 (70). № 6. С. 111—118. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/6_2020/21.pdf
33. Лутковська В. В., Лук'яненко Ж. В. Порівняльний аналіз та рекомендації Україні щодо репарацій та статусу документів, виданих на тимчасово окупованій території. 31 с. URL: <https://rm.coe.int/recognition-of-civil-documentation-ukr/1680a0c5e2>
34. Prosecutor v. Radovan Stanković, Case No. IT-96-23/2-PT, Request by the Prosecutor under Rule 11 bis of the Rules of Procedure and Evidence (RPE) for Referral of the Indictment to the State of Bosnia and Herzegovina, 21 September 2004, International Tribunal for the Former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org/x/cases/stankovic/acdec/en/050605.pdf>
35. Хачатурян Т. Х. Актуальні проблеми притягнення до міжнародно-правової відповідальності держав за скоєння міжнародних злочинів у ретроспективі сторіччя геноциду вірменського народу / Хачатурян Т. Х. // Проблеми міжнародних відносин. — 2015. — Вип. 10/11. — С. 158—176. — Рез. англ. — Бібліогр.: с. 172—175. URL: <https://vmv.kyumu.edu.ua/series/vipusk11-10/12.pdf>
36. Заява МЗС України щодо порушення арбітражного провадження проти Російської Федерації відповідно до Конвенції ООН з морського права // Міністерство закордонних справ України. - 2016. URL: <https://mfa.gov.ua/news/6313-statement-of-the-ministry-of-foreign-affairs-of-ukraine-on-the-initiation-of-arbitration-against-the-russian-federation-under-the-united-nations-convention-on-the-law-of-the-sea>
37. André Nollkaemper, Jean d'Aspremont, Christiane Ahlborn, Berenice Boutin, Nataša Nedeski, Ilias Plakokefalos, collaboration of Dov Jacobs, Guiding

- Principles on Shared Responsibility in International Law, *European Journal of International Law*, Volume 31, Issue 1, February 2020, Pages 15–72. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/31/1/15/5882075>
38. Agreement on Reparation from Germany, on the Establishment of an Inter-Allied Reparation Agency and on the Restitution of Monetary Gold, done at Paris on 14 January 1946 (United Nations, Treaty Series, vol. 555, No. 8105). URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20555/volume-555-I-8105-English.pdf>
39. Agreement between Sudan and South Sudan on Certain Economic Matters, done at Addis Ababa on 27 September 2012 URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SD%20SS_120927_Agreement%20on%20certain%20economic%20matters.pdf
40. *Bijelić v. Montenegro and Serbia*, no. 11890/05, 28 April 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-92484&filename=001-92484.pdf>
41. *Lakićević and Others v. Montenegro and Serbia*, no. 27458/06 and 3 others, 13 December 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-121975&filename=CEDH.pdf>
42. *Milić v. Montenegro and Serbia*, no. 28359/05, 11 December 2012. URL: <https://www.fullegal.com/en/court-cases/european-court-of-human-rights-cases/case-of-milic-v-montenegro-and-serbia-1919931>
43. *Mandić v. Montenegro, Serbia and Bosnia and Herzegovina*, no. 32557/05, Fourth Section decision of 12 June 2012
44. Constitution of Namibia, adopted on 9 February 1990. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N90/053/43/IMG/N9005343.pdf?OpenElement>
45. *Mwandinghi v. Minister of Defence, Namibia*, High Court, 14 December 1990, 1991 (1) SA 851 (Nm), p. 865

46. *Chemin de fer d'Alsace-Lorraine v. Ducreux Es-qualite*, Court of Cassation, Civil Chamber, 30 March 1927. *Journal du droit international*. 1928. Vol. 55. P. 1034.
47. *Treaty of Peace with Italy* (10 February 1947), in: United Nations, *Treaty Series*, vol. 49, No. 747. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2049/v49.pdf>
48. *Lighthouses Arbitration*, *International Law Reports*, vol. 23, p. 90. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316151501.026>
49. *Agreement between the United Kingdom and the United Arab Republic concerning Financial and Commercial Relations and British Property in Egypt* (Cairo, 28 February 1959), United Nations, *Treaty Series*, vol. 343. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20343/v343.pdf>
50. *Agreement between the Government of the United States of America and the Government of the Socialist Republic of Viet Nam concerning the settlement of certain property claims* (Hanoi, 28 January 1995), United Nations, *Treaty Series*, vol. 2420, No. 43661. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/country/vnm?pageSize=50&page=9>
51. *Agreement relating to Malaysia between United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Federation of Malaya, North Borneo, Sarawak and Singapore* (9 July 1963), United Nations, *Treaty Series*, vol. 750, No. 10760. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20750/volume-750-i-10760-english.pdf>
52. *Constitutional Act No. 4/1993 Coll. of the Czech National Council on Measures Related to the Dissolution of the Czech and Slovak Federative Republic*, of December 15th, 1992. URL: <https://www.psp.cz/en/docs/laws/1993/4.html>
53. Dumberry, Patrick, *State Succession to International Responsibility* (July 30, 2007). Graduate Institute of International and Development Studies, Volume: 6, Brill 2007. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3614797